

Batılı Gezginlerin Gözlem ve Değerlendirmelerinde Ankara Keçisi

Angora Goat Based on the Observations and Evaluations of Western Travellers

Mehmet AK*

Öz

Osmanlı Devleti topraklarında dolaşan Batılı gezginler, Ankara Keçisi ile ilgili ayrıntılı bilgiler verdiler. Keçiyi köken olarak araştırıp kendilerine ait olabileceği ihtimali üzerinde durdular; ancak Türkistan Coğrafyası'ndan Türkler tarafından getirildiğini kabul ettiler. Keçileri görünüş, yaşadıkları ortam ve tiftik boyutu ile ele aldılar. Kırkım, tarama, eğirme, iplik, dokuma ve kumaş türlerinden bahsettiler. Tiftikten mamul iplik ile dokunan kumaşlar, Avrupa'da ve Dünya'da ilgi gördü. Bu arada keçi ve ham tiftiğin yurt dışına çıkarılması yasaktı. Mevcut ortamda Batıların, keçilere ilgisi her geçen gün artarken 16. yüzyıldan itibaren girişimler başladı. Keçilere sahip olup, tiftik üretimini kontrol etmek istediler. 19. yüzyılda ham tiftik ve keçi ihracının önü açıldı. İspanya, Fransa, Amerika ve Avustralya'ya götürülen keçilerden istenilen verim alınmadı. İngiliz sömürgesi Güney Afrika'daki üretim denemeleri başarıya ulaştı. Böylece uluslararası pazarda Güney Afrika tiftiği 19. yüzyılın son çeyreğinde Türk tiftiğinin rakibi oldu. Buna rağmen dünyanın hiçbir yerinde Ankara tiftiğinin kalitesi yakalanamadı. Devlet, tiftik piyasasında yaşanan dalgalanmalar üzerine keçi ihracını yasakladı; ancak bu kesin çözüm olmadı. Keçi, tiftik, iplik ve kumaşlar, Ankara halkı için önemli bir gelir kaynağı iken bu 19. yüzyılda yavaş yavaş kaybedildi. Sanayi Devrimi sonrasında gelişen makinalı üretim karşısında yerli tiftik işletmeleri rekabet edemedi. Kapitülasyonların tek taraflı uygulanması, 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile tiftik ihracının önünün açılması, Türk üretici ve yerli işletmeleri sarstı. Keçi besleyen Türk üretici azalırken üreticiler ve işletmeler kazancını, devlet ise vergi gelirini kaybetti.

Anahtar Kelimeler: Ankara Keçisi, Keçi, Tiftik, Sof Kumaş, Şal Kumaş

Abstract

The travellers who wandered across Ottoman State gave detailed information about the Angora goat. They investigated the goat as its origin and speculated on the possibility that it may have belonged to them with an orientalist point of view, but they accepted that it was brought by Turks from the Geography of Turkistan between the 11th and 13th centuries. They analysed the Angora goats in terms of appearance, the environment they lived, and their wool (mohair). They gave information about shearing of Angora goat, combing spinning, weaving, and fabric types. Yarn and fabric produced from mohair attracted the attentions in Europe and the rest the world. At the same time, taking the goat and raw mohair out of the country was forbidden. While the interests of the Westerners into Angora goat were in increase, initiatives to take the goat out of the country started in the 16th century onwards. They want to possess the goat and control mohair production. Exports of raw mohair and goat paved the way in the 19th century. Yet, the desired production from the goats which were taken to Spain, France, America and Australia was not gained. Production trials in British colonial South Africa have been successful. Thus, in the international market, South African mohair became a rival of Turkish mohair in the last quarter of the 19th century. Despite this, the quality of Ankara mohair could not be achieved anywhere in the world. The state banned the exportation of goat due to fluctuations in the mohair market, but this was not a certain solution. While the Angora goat, mohair, yarn and fabric were important sources of income for the people in Ankara, this situation gradually deteriorated in the 19th century.

Makale Geliş Tarihi: 10.06.2020. Makale Kabul Tarihi: 14.11.2020.

* Prof. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Alanya/Antalya, E-mail: mehmet.ak@alanya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0794-9046.

Goşi

Akademik Bakış

267

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Domestic mohair enterprises could not compete against the machine production that developed after the Industrial Revolution. The unilateral processing of capitulations, 1838 Treaty of Balta Liman, and the availability of mohair exportation negatively affected Turkish manufacturers and domestic enterprises. While Turkish producers who feed goats decreased, producers and businesses lost their earning, and the state lost tax revenues.

Key Words: Angora Goat, Goat, Mohair, Sof Fabric, Sarape

Giriş

Osmanlı Devleti topraklarında seyahat eden Batılı gezginlerin, Ankara Keçisi dikkatini çekmiştir. Keçiler ile karşılaşanlar, romantik bir yaklaşımla hayranlıklarını gizleyemedikleri gibi gözlemlerini çeşitli tasvirlerle kayda geçirmişlerdir. Çoğu zaman keçinin ekonomik ve katma değeri üzerinde durmuşlardır. Anadolu'ya geliş süreci, fiziki özellikleri, tiftik ve yaşadığı alanın tiftik üzerine etkisini öncelikle ele almışlardır.

Ankara Keçisi, yörenin adı ile özdeşleştiği gibi tiftiğine atfen Tiftik Keçisi de denilmektedir. Kökeni, Türkistan Coğrafyası olduğu halde Tournefort, Ankara ve çevresi ile Beypazarı'nda bulunan keçileri, Strabon'un bahsettiği yumuşak yünlü hayvan sürülerinden hareketle kendileri ile ilişkilendirmeye çalışsa da Texier buna karşı çıkmıştır. Bu bir yanılğı ve çeviri hatasından kaynaklandığı gibi bahsedilen hayvan koyundur. Ona göre Strabon zamanında bu keçi cinsi yörede bilinmediği gibi hayvan beslemekte becerikli Türkmenler Ankara çevresine geldikten sonra yörede yayılmıştır. Lennep de, Türk fethinden önce Anadolu'da bilinmediğini savunup, bazı Türkmen boyları tarafından Keşmir Bölgesi'nden getirildiğini varsayar; ancak Keşmir'den getirildiği tezi doğru bir yaklaşım değildir.¹ Broquiere, Antakya Türkmenlerinin beslediği hayvanlardan bahsederken, "Bu hayvanlardan birisi şimdiye kadar gördüklerimin en güzel cinsi olan keçiler, bu keçilerin yünleri uzun, yumuşacık ve kıvrımlıdır, uzayınca hemen kırılır. Bunların kulakları Suriye'dekiler gibi sarkık değildir. Bu keçilerin diğerlerinden çok daha beyaz olduğunu gözlerimle gördüm" dediği tür, Ankara Keçisi olmalıdır. Eloy'a göre, Ankara çevresinde belirli bir alan içerisinde yetişen Ankara Keçisi yöreye 13. yüzyılda, Moğol baskısı nedeni ile Harizm veya Türkmenler diyarını terk eden Osmanlı sülalesi tarafından getirilmiştir. Texier de, aynı görüşü paylaşıp Hazar ötesi türü ve Harizm kökenli olduğunu düşünürken, ona göre eskiden yaşadıkları alanın iklim özelliğine benzeyen Ankara'da belirli bir çevrede yetişmektedir.

1 Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s. 25; M. Tournefort, *A Voyage into the Levant: Containing the Ancient and Modern State of the Island of the Archipelago. As Also of Constantinople, the Coast of the Black Sea, Armenia, Georgia, the Frontiers of Persia, and Asia Minor*, Vol. II, London 1718; s. 350; J. Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, C. II, (ed. S. Yerasimos, çev. A. Berktay, T. Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 230; Tournefort ile aynı görüştedir. M. Baptistin Poujoulat, *Voyage a Constantinople Dans l'Asie Mineure, en Mesopotamie, a Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Egypte*, Tome I, Societe Belge de Librairie, Bruxelles 1841, s. 194; Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (çev. Ali Suat), C. 2, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, Ankara 2002, s. 418; Henry J. Van Lennep, *Bible Lands: Their Modern Customs and Manners Illustrative of Scripture*, Harper & Brothers Publishers Franklin Square, New York 1875, s. 203.

Tchihatcheff de, keçilerin yöreye, Türk toplumunun önemli bir kolu olan Selçuklu ve Oğuzlar tarafından 11. ve 13. yüzyıllar arasında getirildiğini; kökenini de Altay ve İrtiş Bölgesi'ne bağlar; ancak Selçuklu ve Oğuzları ayrı görmesi bir yanılıdır.² Böylece Ankara Keçisi'nin Türkiye'ye, Türkistan Coğrafyası'ndan Türkler tarafından getirildiği tezi kabul görmüştür.

Üretim Alanı

Ankara çevresindeki dağlar ile yaylalara uyum sağlayan Ankara Keçisi'nin yetiştiği alan, genellikle merkezinde Ankara'nın bulunduğu çevre olarak gösterilmektedir. Elçi sıfatı ile Amasya'ya giden Busbeck, 1555 yılında keçilere Beypazarı yakınlarında Çukurhisar'da rastlamıştır. Aynı heyette bulunan Dernschwam, Porsuk Çayı'nı geçtikten sonra yumuşak, uzun tüyleri yere kadar sarı beyaz keçileri görmüştür. Sivrihisar yakınlarında keçileri gören Pococke, otuz mil boyunca çevrelenen Kızılırmak'ın doğusundan, kuzeyden Sakarya'ya ve Sivrihisar'ın güneyine uzanan alana özgü olduğunu belirtmektedir. Lucas, Ankara çevresinde altı fersahlık bir alanda yaşadığını söylerken; Texier'e göre, bu alan kuzeyden Kalecik dağlarını, güneyden Seyitgazi'yi geçmez. Merkezinde Haymana Ovası bulunduğu gibi keçilere, batıda Beypazarı'ndan itibaren rastlanmaktadır. Kinneir, Ankara Keçisi'nin, batıda Nallıhan ile doğuda Kızılırmak sınırları arasında bulunduğunu ve bu sınırlar dışında güzel bir keçi görmediğini söylemektedir. Nallıhan tarafından Ankara Ovası'na girerken keçiye rastlayan Eloy'a göre yetiştiği alan Ankara'nın etrafında yirmi dört fersah çapındaki bir daireden dışarı taşmaz. Ainsworth, Hasanoğlan'dan Ankara'ya giderken, düşük rakımlı tepelerin üzerinde keçilere rastlamıştır. Lennep, Ankara Keçisi'nin münhasır yaşam alanını Ankara'dan kuzeyindeki Bağlıca'ya kadar olan alan ile Ankara'dan güneye doğru beş günlük mesafe olarak göstermektedir.³ Tchihatcheff'in, verdiği bilgilere göre Ankara merkezli Kızılırmak, Sivrihi-

- 2 Bertrandon De La Broquiere, *Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, (ed. Ch. Schefer, çev. İlhan Arda, yay. haz. Muhittin Salih Eren), Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 164-165; Aucher Eloy, *Relation de Voyages en Orient de 1830 a 1838*, (rev. M. Le. Comte Jaubert), Premiere Partie, Librairie Encyclopedique de Roret Rue Hautefeuille, Paris 1843, s. 69; Texier, *a.g.e.*, s. 418; P. De Tchihatcheff, *Asie Mineure Description Physique, Statistique et Archeologique*, (ed. Gide et J. Baudry), Deuxieme Partie, Imprimerie de J. Claye, Paris 1856, s. 719-723.
- 3 A. G. Busbequius, *Travels into Turkey: Containing the Most Accurate Account of the Turks, and Neighbouring Nations*, Printed for J. Robinson, at the Golden-Lyon in Ludgate-Street; and W. Payne, Opposite Durbam Yard in the Strand, London 1744, s. 60; Ogier Ghislain De Busbecq, *Türk Mektupları*, (ed. Emre Yalçın, çev. Derin Türkömer), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 49; Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayını), Mersin 1992, s. 232; Ankara civarında dağlar ve yaylalarda bir cins keçi yetişir. G. A. Olivier, *Voyage Dans l'Empire Othoman, l'Egypte et la Perse*, Tome I, Chez H. Agasse, Imprimeur-Libraire, Rue Des Poitevins, Paris 1793, s. 346; Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, (çev. Oğuz Gökmen), Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977, s. 164; Richard Pococke, *A Description of the East and Some other Countries*, Vol. II, Part II, Printed for the Author, by W. Bowyer, London 1745, s. 86, 90; Paul Lucas, *Voyage du Sieur Paul Lucas, Fait Par Ordre du Roy Dans La Grece, L'asie Mineure, La Macedoine et L'Afrique*, Tome I, Chez Nicolas Simart Imprimeur Ordinaire de Monfeigneur le Dauphin, rue Saint Jacques,

Gazi

Akademik
Bakış

269

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

sar, Safranbolu, Kastamonu ve Bayad'ın çevrelediği alan, bu keçiyi karakterize eden niteliklerin gelişimi için en uygun koşulların bulunduğu ve yetiştirildiği özel alandır. Bu yöre, fiziki olarak kısmen dağlık ve derin vadilerle çevrili, ortalama rakımı 1.200 metre civarında, iklimi çok sıcak yaz ve çok soğuk kış özelliği taşımaktadır. Bu fiziki ve iklim koşullarına sahip coğrafya, Ankara Keçisi'nin yetiştirildiği kesin sınır olmaktan ziyade bu alan dışında da diğer keçiler ile aynı ortamda yetiştirilmektedir. Bu verilerden hareket eden Reclus'a göre Ankara Keçisi yaklaşık 40.000 km²'lik küçük bir alanda, yükseltisi 600 metre ile 1.600 metre arasındaki vadilerde ve yaylalarda yetişmektedir.⁴

Simeon, muhtemelen 1618 yılında gezdiği Ankara, Konya, Akşehir, Yenişehir, Sivrihisar ve Karahisar yörelerini beyaz keçi deryası olarak tanıtmıştır. Sürü halinde dolaşan bu keçilerin parlak kılları adeta ipek ve sırma gibi, içlerinde hiç siyah yok şeklinde betimlemiştir. Motraye, Ankara'dan yaklaşık beş fersah önce, dünyadaki en güzel sofun dokunduğu, parlayan güzel gümüş tüylü keçilerle karşılaşmıştır. Davis'e göre keçinin yetiştirildiği yöre çok sayıda farklı hayvan türüne yetebilen geniş otlak alanlarıyla çeşitlenen verimli ovalar ve vadileri kapsamaktadır. Sınırları da Ankara'yı çevreleyen, güneyden Konya'dan başlayıp, doğuya doğru Niğde'ye, buradan Tokat'a ve Tokat'tan da Ankara'ya doğru çizilen yay içerisinde kalan 103.000 km²'lik düşsel bir hat ile çizilmektedir. Tancoigne, Sivrihisar sakinlerinin keçilerini, Ankara keçilerine benzetip, Ankara ovalarına dağılmış keçi sürülerini görünce, tiftiğin göz kamaştırıcı beyazlığı karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Reclus, Yozgat'ın 19. yüzyılın ortalarından itibaren daha önce sadece Kızılırmak'ın batısında Ankara Keçisi besleyenler tarafından zenginleştirildiğini belirtmektedir. Cuiet, Bursa'dan yola çıktıktan sonra birkaç kez geçtiği Sakarya'nın çeşitli kolları boyunca, kırsal kesimde tiftik keçilerini görmüştür. Ankara, Nallıhan, Ayaş ve İstanos'a kadar vadiler bu keçilerle doludur. Dauzats, Ankara keçilerinin sağlıklı bir şekilde yetişmesini kuru ve sıcak havaya ihtiyaç duydukları Ankara'nın iklim özelliğine bağlamakta ve bu şartları bulamazlar ise hastalandıklarını belirtmektedir. Mikusch, Ankara'nın yüzey şekilleri ile iklimini anlatırken, orada burada, yamaçlarda, yünlü yumaklardan kümeler; kar beyazı, ipek parlaklığında postlarıyla o küçük, nazlı keçilerden bir sürü şeklinde betimlemektedir.⁵

au Dauphin Couronne, Paris 1712, s. 152; Texier, *a.g.e.*, s. 416-417; John Macdonald Kinneir, *Journey Throughe Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the Years 1813 and 1814; with Remarks on the Marches of Alexander, and Retreat of the Ten Thousand*, John Murray, London 1818, s. 76; William Francis Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*, Vol. I, Harrison and Co., Printers, St. Martin's Lane, London 1842, s. 119; Eloy, *a.g.e.*, s. 66, 69; Henry J. Van Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor; with Illustrations of Biblical Literature and Researches in Archeology*, Vol. II, Printed by William Clowes and Sons, London 1870, s. 206, 217; Lennep, *Bible Lands*, s. 202.

- 4 Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 689-692; Elisee Reclus, *Nouvelle Geographie Universelle La Terre et Les Hommes*, C. IX, Imprimerie A. Lahne, Paris 1884, s. 534.
- 5 Simeon, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Kesit Yayınları, İstanbul 2007, s. 191-192; A. De La Motraye, *Voyages du Sr. A. De La Motraye, en Europe, Asie &*

Gezginlere göre Ankara'da bulunan geniş otlaklar, Ankara Keçisi'nin büyük ölçekte yetiştirilmesine imkân verirken keçiler, yöre ahalisinin sıradan meşguliyeti olarak ele alınmıştır. Ankara, yükseltisi az dağlar ve tepeliklerden oluşurken, iki ay kar örtüsü altında kalan dağların karları eriyince bunlar, doğal ve sağlığa yararlı su kaynaklarını beslemektedir. Bu kaynaklar, Ankara'nın verimli topraklarını sular ve otlaklarını bereketlendirir. Soğuk kış şartları sona erince bütün ilkbahar ve yazı bu dağlar ile otlaklarda geçiren ve açık havada beslenen keçilerin beslenme alanı ve tarzı, koyun alışkanlıklarına benzetilmektedir. Tiftiğin güzelliğinin bu meralardan geldiği tahmin edilmektedir. Ankara çevresinden uzaklaşan keçi, ırkı özelliğini ve tiftiğin inceliğini kaybedip, tiftik haddinden fazla uzamaktadır.⁶

Ankara Keçisi'ni, Ankara ve çevresi dışında diğer bölgelerde yetiştirmeye yönelik girişimler başarısız olsa da zamanla geniş bir coğrafyada beslenmiş; ancak buralarda tiftik kalitesi düşmüştür.⁷ İklimle uyumu çok zor olup en ufak bir olumsuzluk tiftik kalitesini bozarken, yaşam alanı genişlediği⁸ gibi Ankara dışında, Bursa, Balıkesir, Adapazarı, İzmit, Bilecik, Kütahya, Afyon, Kırşehir, Yozgat, Çankırı, Kastamonu, Bolu, Sinop, Amasya, Tokat, Karahisar, Erzurum, Erzincan, Beyazıt, Sivas, Van, Hakkari, Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Musul'da geniş bir alanda yayılmıştır.⁹ Bu alan içerisinde Hawley, Tuz Çölü'nün kuzey

Afrique, Tome Premier, Chez T. Johnson & J. Van Duren, A La Haye 1727, s. 311; E. J. Davis, *Anatolica; or, the Journal of a Visit to Some of the Ancient Ruined Cities of Caria, Phrygia, Lycia, and Pisidia*, Grant and Co., Printers, London 1874, s. 364; E. J. Davis, *Anadolu XIX. Yüzyılda Karyya, Frigya, Likya ve Pisidya Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*, (çev. Funda Yılmaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 272-273; M. Tancoigne, *A Narrative of a Journey into Persia, and Residence at Teheran: Containing a Descriptive Itinerary from Constantinople to the Persian Capital; also a Variety of Anecdotes*, Printed for William Wright, London 1820, s. 17, 20; Reclus, *a.g.e.*, s. 654; Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie – Mineure*, (ed. Ernest Leroux), Tome Premier, Paris 1892, s. 284; Tolga Bozkurt, "Seyahatnamelerde Beypazarı", *Tarihin Peşinde*, Sayı: 8, 2012, s. 269; Dagobert Von Mikusch, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam Gazi Mustafa Kemal*, C. III, (çev. Esat Nermi Erendor), Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 73.

6 Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 257; Louis Alexandre Olivier Corancez, *Itineraire d'une Partie Peu Connue de l'Asie Mineure*, Paris 1816, s. 401-402; Lucas, *a.g.e.*, s. 152; Pococke, *a.g.e.*, s. 90; Kinneir, *a.g.e.*, s. 76; Poujoulat, *a.g.e.*, s. 194; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 194-195; Lennep, *Bible Lands*, s. 203; Motraye, *a.g.e.*, s. 311.

7 Lennep, *Bible Lands*, s. 203.

8 Reclus, *a.g.e.*, s. 534.

9 Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 148, 328, 658; Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie – Mineure*, (ed. Ernest Leroux), Tome Deuxieme, Paris 1891, s. 252, 441-442, 504, 657-658; Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie – Mineure*, (ed. Ernest Leroux), Tome Quatrieme, Paris 1894, s. 65, 116, 166, 197, 232, 259, 363, 370, 377, 385, 432; S. C. Cronwright Schreiner, *The Angora Goat*, Published under Auspices of the South African Angora Goat Breeders Association, London 1898, s. 108-109; Yayılışı için Kannenberg'e bkz. Semavi Eyice, "Ankara'nın Eski Bir Resmi", *Atatürk Konferansları IV*, TTK Yayınları, Ankara 1971, s. 92.

Gazi

Akademik
Bakış

271

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

sınırı boyunca doğuya doğru uzanan yerlerde yumuşacık beyaz tüylü keçilerden bahsetmektedir.¹⁰ Konya'dan sonra Bozdağ Geçidi'ne gelen Horvath, tiftiğiyle dünya çapında ünlü Ankara Keçisi'nin bu yörelerde yetiştirildiğini söylemektedir.¹¹ Doğuda Van'ın güney ve kuzeydoğu dağlarındaki kırsal kesimde çok sayıda Tiftik Keçisi beslenmektedir. Güneyde Musul'da bulunan üç tür yerli keçiden birisi Ankara Keçisi olup, Kastamonu ve çevresinde yetiştirilen keçiler, burası için önemli bir gelir kaynağıdır.¹²

Gezginler, Ankara Keçisi ile ilgili gözlemlerini çeşitli şekillerde aktarırlarken, Behramkale'den doğuya doğru seyahat eden Fellows, uzunca bir yolculuktan sonra karşılaştığı ve Ankara Keçisi ile bütünleştiği doğal manzaralı vadilerden hayranlıkla söz etmektedir. Taylor, zarif çam ağaçlarının, ipeksi tüylü keçilerin dinlendiği çimenli tepelikleri gölgelediğini belirtmektedir. Ainsworth, Hasanoğlan'dan Ankara'ya giderken, engin tepelerin üzerinde beslenen güzel Ankara keçilerine odaklanmıştır. Lennep, Yozgat'tan Ankara'ya doğru yaptığı yolculukta, ipeksi tüyleri kırılmamış ve neredeyse yere değen beş tane çok sevimli Ankara Keçisi ile yolu üzerindeki vadinin kuzeyinde bulunan alçak tepelerin yamacında, kurumuş otları yiyen bir sürü görmüştür.¹³

Safkan Ankara Keçisi'nin yaşadığı belirli bir alan içerisindeki yaylalar ile vadiler 1848 yılı itibarı ile 500.000 civarında keçi barındırmaktadır.¹⁴ Ankara'da 1890'lı yıllara gelindiğinde, 2.000.000 küçükbaş hayvan bulunduğu gibi; bunun 1.000.000'dan fazlası Ankara Keçisi olup aynı döneme denk gelen 1893 yılında, sayı 1.230.000 baş olarak verilmiştir.¹⁵

Gezginlerin çoğu Ankara Keçisi'nin yetiştirildiği alanı sınırladıysalar da Ankara dışında keçilerin yetiştirildiği coğrafya ve sayılara dair bilgileri 1886 ile 1893 yılları arasında Vital Cuinet vermektedir. Buna göre Erzurum, Erzincan ve Beyazıt'ta 14.775 baş teke, 384.840 baş keçi ve 244.311 baş oğlak bulunmakta; ancak bunun ne kadarının Tiftik Keçisi olduğu belirtilmemektedir. Yozgat'ta 1890 yılında 467.360 baş, Kırşehir'de 199.983 baş, Urfa'da 2.785 baş Ankara Keçisi beslenmektedir. Yine önemli miktarda tiftik üreten Van'da 12.500 baş, Hakkari'de 15.000 baş keçi bulunmakta ancak Kıl Keçisi ve Tiftik Keçisi ayrımı yapılmamaktadır.¹⁶

10 Walter A. Hawley, *Asia Minor*, Printed by William Brendon and Son LTD., New York 1918, s. 284.

11 Bela Horvath, *Anadolu 1913*, (çev. Tarık Demirkan, yay. haz. Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 34-35.

12 Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, s. 637, 657, 789; Cuinet, *La Turquie d'Asie IV*, s. 432.

13 Charles Fellows, *A Journal Written During an Excursion in Asia Minor*, Printed by Richard and John E. Taylor, London 1839, s. 57; Bayard Taylor, *The Lands of the Saracens; or, Pictures of Palestine, Asia Minor, Sicily and Spain*, Printer Stereotyper and Elektrotyper Carton Building, New York 1859, s. 286; Ainsworth, *a.g.e.*, s. 119; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 171, 173.

14 Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 698; Reclus, *a.g.e.*, s. 534.

15 Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 257; Schreiner, *a.g.e.*, s. 43.

16 Bazı yerlerin özelde dağılım ve sayıları da verilmekle birlikte Erzurum'da 7.000 baş teke,

Marmara ve Ege havzasına yayılan alanda, Bursa, Bilecik, Kütahya, Afyon ve Balıkesir'de 1892 ile 1893 yılı verilerine göre ortalama Ankara Keçisi sayısı 930.920 baş olup; yüklü miktarda keçi beslenmektedir. Yine aynı bölgede yer alan İzmit, Karamürsel, Adapazarı, Kandıra ve Geyve'de toplam 130.000 baş Ankara Keçisi bulunmaktadır.¹⁷ Öte yandan bu bölge tiftik işleme ve ihracı boyutu ile hem yerel sanayi kuruluşlarına ve İstanbul'a, hem de yurt dışına ihracat yapılan limanlara yakın olup, diğer bölgelere göre daha fazla imkâna sahiptir.

Kastamonu havalisinde hayvancılık yaygınlık gösterirken yetiştirilen Ankara Keçisi, bu çevrede önemli bir gelir kaynağı olup; Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Sinop'ta 574.241 baş Ankara Keçisi beslenmektedir.¹⁸

Keçi ile İlgili Gözlemler

Ankara Keçisi'nin tiftiği gezginlerin dikkatini çekmiştir. Tiftik, süt gibi beyaz, olağanüstü incelik, göz kamaştırıcı parlaklık, doğal kıvrırcık ve yerde sürünecek kadar uzun şeklinde betimlenmiştir. Sekiz veya dokuz parmak uzunlukta olduğu belirtilen tiftiğin güzelliği ipekle kıyaslanmaktadır. Keçiler ve tiftik, Ankara'nın zenginlik kaynağı; keçiler dünyanın en güzel keçi türü olarak gösterilmektedir.¹⁹ Düzgün beyaz renk parlak tiftiklerin uzun ve dalgalı görünümü ile oğlakların tüylerinin yumuşak, parlak bukleler şeklindeki güzelliği hayranlık uyandırmış-

194.000 baş keçi, 129.000 baş oğlak; Erzincan'da 6.775 baş teke, 160.840 baş keçi, 91.311 baş oğlak; Beyazıt'ta 1.000 baş teke, 30.000 baş keçi, 24.000 baş oğlak; Kırşehir, Mucur ve Hacıbektas'ta 51.880 baş, Keskin'de 96.944 baş, Mecidiye'de 51.159 baş Tiftik Keçisi bulunmaktadır. Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 149, 215, 233, 295, 328, 337; Urfa'da 164 baş, Suruç'ta 2.498 baş, Rumkale'de 123 baş Ankara Keçisi bulunmaktadır. Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, s. 252, 659, 697, 721.

17 Bursa'da 158.330 baş, Bilecik'te 141.560 baş, Kütahya'da 198.980 baş, Karahisar'da 249.750 baş, Karesi'de 182.300 baş, İzmit'te 18.500 baş, Karamürsel'de 16.800 baş, Adapazarı'nda 29.500 baş, Kandıra'da 32.200 baş, Geyve'de 33.000 baş Tiftik Keçisi bulunmaktadır. Cuinet, *La Turquie d'Asie IV*, s. 65, 116, 166, 197, 232, 259, 328, 363, 370, 377, 385, 396.

18 Kastamonu'da 48.597 baş, İnebolu'da 8.691 baş, Safranbolu'da 17.997 baş, Tosya'da 43.482 baş, İskilip'te 43.780 baş, Araç'ta 28.393 baş, Taşköprü'de 28.690 baş, Daday'da 18.710 baş, Cide'de 19 baş olmak üzere toplam 238.359 baş; Bolu'da 34.262 baş, Bartın'da 2.787 baş, Düzce'de 1.330 baş, Ereğli'de 13 baş, Gerede'de 39.909 baş, Göynük'te 4.748 baş, Hamidiye'de 4.944 baş, Mudurnu'da 27.052 baş olmak üzere toplam 115.045 baş; Çankırı'da 126.999 baş, Çerkeş'te 56.771 baş, Kalecik'te 22.346 baş olmak üzere toplam 206.116 baş; Sinop'da 731 baş, Boyabat'da 13.988 baş, İstefan'da 2 baş olmak üzere toplam 14.721 baş tiftik keçisi bulunmaktadır. Cuinet, *La Turquie d'Asie IV*, s. 432, 454, 465, 471, 476, 479, 481, 484, 487, 489, 492, 502, 510, 516, 519, 523, 526, 531, 534, 538, 546, 554, 558, 561, 569, 583, 588, 591.

19 Busbequius, *Travels into Turkey*, s. 60; Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 49; Dernschwam, *a.g.e.*, s. 243; Texier, *a.g.e.*, s. 416; Keçiler güneşte çok parlak renkli tüyleri ile ipek gibi görünmektedir. Lucas, *a.g.e.*, s. 152; Keçiler beyaz renkleri, ipek kadar ince kıvrırcık tiftikleriyle göz kamaştırmaktadır. Tournefort, *A Voyage into the Levant II*, s. 350; Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi II*, s. 230; Tiftik keçisi beyaz süd gibi bir güne teys-i ebyâzdır kim bu kevn-i atlasda eyle mahlûk halk olunmamıştır. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, II. Kitap, (haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 213.

Gözi

Akademik
Bakış

273

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

tır.²⁰ Çoğunluğu beyaz, bazıları kül renginde olup; çok azı siyah iken tiftik kıvrılmış halkalar şeklinde uzamaktadır. En iyi tiftik, bir ya da iki yaşlarındaki çebiçlerinki olup; kalitesi ve boyutu ile en deneyimli kişiler bile bunu ipekten ayırt edemediği gibi yaşlanan keçilerin tiftiği kalınlaşıp kıla dönüşmektedir.²¹

Ankara Keçisi, Fransa'daki keçilerle karşılaştırılıp onlara benzetilse de onlardan daha küçüktür. Kırmızı gözleri, uzun ve düşük kulakları, kısa bacakları, beyaz, ince, uzun ve biraz kıvrıkcık tüyleri, ayırt edici özellik olarak sunulmaktadır.²²

Gezginlerin, hayran kaldıkları Ankara keçileri, kavisli boynuzları ve beyaz ipeksi tiftikleri ile karakterize edilmektedir. Dışa dönük kulaklar, grimsi beyaz rengi ile alt kısımlarından içe doğru bükülen ve ortaya doğru biraz geriye gidip burğu şeklinde hafifçe yukarı ve dışa doğru yönelip birbirinden uzaklaşan boynuz şekli yanında baş üzerinde düz ve geriye doğru eğilen boynuzlar ayırt edici özellik olarak gösterilmektedir. Çoğunun boynuzu öne doğru dönmekte ve alnın önünde iki keskin nokta belirlemektedir. Tiftik rengi beyaz olup; sarımsı renge hafifçe kaymaktadır. Biraz küçük grimsi beyaz tüyler ipeksi yumuşaklık ile ince ve ipek ışıltısı sunmaktadır. Tüm boyun ve gövde, uzun tiftiklerle kaplı olup; bunlar boyunda ve vücudun yan kısımlarında kıvrılıp gevşemiş bukle görünümü vermektedir. En uzun tüyler, ön bacakların üstünde yer almaktadır. Keçiler ve boynuzları daha küçük iken tekeler, daha iri, derli toplu, geniş, boylu, kuvvetli ve boynuzları geriye doğru bükülmektedir. Tekelerin tiftikleri, keçilerinki gibi beyaz, kıvrıkcık, ince ve zarif olup; biraz daha serttir. Üç yaşını geçen keçilerin tiftiği kalınlaşıp talep görmediği için bunlar, kasaplara satılıp kesilmektedir. Bu çerçevede diğer keçiler ile eti kıyaslanıp, değerli olduğu ve talep gördüğü belirtilmiştir.²³

Ankara Keçisi'nin, kökeni yanında diğer keçi türleri ile benzerliği veya farklı yönleri üzerinde sıkça durulmuştur. Dış görünüş, boyut, tiftik, kıl, boynuz şekli, teke ve keçi görünümü ile beslenme alışkanlıkları karşılaştırılıp; farklı yönleri ortaya konulduğu gibi kalıtsal evrim geçirdiğini iddia eden doğa bilimcilerle karşı çıkmıştır. Karakeçi ile Ankara Keçisi'nin aynı ortamda bulunabileceği; ancak karıştırılmamaları gerektiği vurgulanmıştır. Ankara Keçisi, Ankara ve çevresi ile belirli ve daha dar bir alanda yetişirken; karakeçi, Avrupa, Anadolu, Suriye ve Mısır gibi daha geniş bir coğrafyada yaşayan ortak bir tür olarak gösterilmiştir. Ankara Keçisi'nden elde edilen tiftik ile Karakeçi'den elde edilen kıl ve dibindeki tiftik, kalite ve görünüm bakımından, ayırt edici olup Karakeçi'nin kıl diplerindeki tiftik, konargöçerler arasında *hüsür* olarak bilinmektedir. Ankara

20 Lennep, *Bible Lands*, s. 203.

21 Pococke, *a.g.e.*, s. 90.

22 Olivier, *Voyage Dans l'Empire Othoman*, s. 346; Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, s. 164; V. Fontanier, *Voyages en Orient, Entrepris Par Ordre du Gouvernement Français de l'Année 1821 a l'Année 1829*, Librairie Universelle de P. Mongie Aine, Paris 1829, s. 289-290.

23 Taylor, *a.g.e.*, s. 279; Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 701-702; Corancez, *a.g.e.*, s. 402; Texier, *a.g.e.*, s. 421; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 195, 210.

Keçisi'nin tiftiği ile kıl ve hüsürün kullanım alanları farklıdır. Bu çerçevede Ankara Keçisi'nin tiftiğinden sof kumaş dokunurken; Karakeçi kılından çadır, çul, çuval ve torba dokunmaktadır. Karakeçi tiftiği, hüsür, yurt dışına ihraç edildiği gibi özellikle Marsilya'da şapka ve başlık yapımında kullanılmıştır. Yine Ankara Keçisi'nin yetiştiği alanın yükselti ve iklim özelliği ile tiftiğinin inceliği, Keşmir ve Kirman keçilerinininkine benzese de bunların karıştırılmaması gerektiği vurgulanmıştır.²⁴

Barınma Koşulları

Ankara'da dağlar yılda ortalama iki ay kar altında kalmaktadır. Bahar gelince 200 ile 800 baş arasında değişen Ankara Keçisi sürüleri yayılıma çıkarılıp; yer ve otlak değiştirmek suretiyle kışa kadar güdülmüştür. Genellikle açık havada bırakılan keçiler, kışın gece ağıla kapatılmıştır. Kış aylarında kuzey rüzgârlarını kesen üstü açık ağıllarda veya Türkiye'nin birçok yöresinde bulunan doğal mağaralarda barındırılmıştır. Özellikle ovalarda kışın -25 ile -30 dereceye kadar düşen sıcaklık ve yem yetersizliği, her yıl sürülerin çok sayıda kayıp vermesine neden olmuştur. Mesela 1874 yılında yaşanan ağır kış koşulları ve kıtlık, çok sayıda hayvan telefataına yol açarken; sadece Yozgat Yerköy'e bağlı Aslanhacılı Köyü'nde 700'ü Tiftik Keçisi, 800 baş bir sürüden, 8 baş kaldığı rapor edilmiştir. Şiddetli kış aylarında keçiler ölünce tiftik üretimi düşerken, fiyatlar yükselmiştir. Bahsi geçen 1874-1875 kıtlığı, iki yıl sürdüğü gibi hem keçi sayısı %60, hem de tiftik üretimi ve ihracı %50 oranında azalmış; hatta vergi gelirleri sıfıra inmiştir. Ankara Keçisi'nin en karakteristik özelliklerinden birisi, doğduğu yerin iklimine karşı gösterdiği direnç olsa da iklime uyumu çok zor bir hayvan olup; soğuğa katlandığı halde narin yapısı ile şiddetli, ıslak ve nemli hava koşullarından zarar gördüğü için korunaklı bir barınak altında tutulması gerekmektedir. Yine hassas olan keçiler, genellikle köy çevresinde barındırılmaktadır.²⁵

Keçilerden bahsedilirken, özel bir bakım gerektirmediği söylene de bir taraftan otlar toplanıp kurutularak kış yemi hazırlanırken; diğer taraftan kışın ılık geçtiği yıl boyunca açıkta kaldıkları ve kötü şartlardaki ağıllarda 10 veya 15 derecenin altında tutuldukları belirtilmiştir. Durgun su içirilmesi, tamamen kapalı ahırlarda tutulmaları ve iklim değişikliği keçilere oldukça fazla zarar vermektedir. Çok soğuk geçen kış aylarında, ahırları gerekli şekilde havalandırıp uygun sıcaklığı özenle sağlamak her zaman kolay değildir. Çatıdan yoksun ağıllarda sert kışlar, çok sayıda keçinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Olumsuz koşullarda ciddi kayıplar yaşanınca, diğer keçi türlerine damızlık tiftik tekesi salınıp

24 Olivier, *Voyage Dans l'Empire Othoman*, s. 347; Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, s. 165; Corancez, *a.g.e.*, s. 399-401, 404; Texier, *a.g.e.*, s. 419-420; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 209-210; Reclus, *a.g.e.*, s. 534.

25 Corancez, *a.g.e.*, s. 401-402; Texier, *a.g.e.*, s. 421; Hamilton, *a.g.e.*, s. 415; Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 694; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 194-197. Davis, *Anatolia*, s. 367; Davis, *Anadolu*, s. 275; Reclus, *a.g.e.*, s. 534; Horvath, *a.g.e.*, s. 34; Ebdülkerim Erdoğan vd., *Osmanlı'da Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara 2007, s. 103.

çoğaltılabilirken; bu doğrudan sonuç vermeyen ancak üçüncü nesilde olumlu sonuçlanan bir durum olarak ele alınmıştır.²⁶

Keçilerin barınmasına önem veren yetiştiriciler de olup; mesela Balâhisarlılar, on metre yüksekliğinde taş duvardan kışın sıcak, yazın serin iyi barınaklar inşa etmişlerdir. Bu köyde yaz döneminde sıcak nedeni ile gündüz ev yanında tutulan keçiler, öğleden sonra dışarı çıkarılıp otlatılırken, geceyi dışarıda geçirmişlerdir.²⁷

Tiftik Kalitesi

Kaliteli tiftik, Çifteler'den Ankara'ya, Sivrihisar'dan Çankırı'ya kadar çok sınırlı bir yörede otlayan keçilerden elde edilmiştir. Ankara'da dokuz fersah yarıçapında bir alanda yetişen keçilerin tiftiği kaliteli iken, diğer yerlerde tiftik kalitesi düşmektedir. Aynı çevreyi dolaşan Kannenberg'e göre yörenin dünyaca ünlü tiftiği 12 ile 15 cm'ye hatta 30 cm'ye kadar uzamaktadır. En iyi tiftik Beypazarı'nda elde edilirken Tosya ve Çankırı tiftiğinin kalitesi de fena değildir.²⁸

Tiftiğin güzelliği, inceliği ve zarafetini, Ankara'nın toprağı ile otlaklarının doğal yapısı önemli ölçüde etkilemektedir. Kurak ve çıplak yerlerde keçiler, genellikle ot ile beslenmektedir. Çobanlar keçileri, tiftiğin inceliğine faydalı cılız, yeşil otlu ve kısa boylu, çimeni bol otlaklara götürmüşlerdir. Belirli aralıklarla yer ve otlak değişikliği, tiftiğe yararlıdır. Yörenin ince ve kısa boylu bitki türleri; kıvrıkcık, dalgalı, parlak ve ipek gibi ince tiftik için çok elverişlidir. Beslenme çeşitliliği, kaliteli ve fazla tiftik elde etmek için önemlidir. Keçilerin postlarının olağanüstü güzel, beyaz ve ipek yumuşaklığında tiftikle kaplı olması, sürekli doğal koşullarda yaşamalarının ve serin otlaklarda az beslenmelerinin sonucuna bağlanmıştır.²⁹

Ankara çevresinden uzaklaşıp iklim ve otlak değiştirmek, tiftiğe zarar vermiştir. Başka otlaklara götürülen keçiler, tanınmaz hale gelmiş ve tiftik kalitesi değişmiştir. Mesela Ankara ovalarında yaşanan çekirge istilası nedeni ile Kulehisar Yöresi'ne götürülen keçiler, burada kapalı yerlerde otlatılıp, Karasu'da sulanıp yıkanırken; üreticiler, iklim ve meradaki farkın tiftik kalitesini düşürdüğünden yakınmıştır.³⁰

26 Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 697; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 194-195.

27 Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 208.

28 Georges Perrot, *Souvenirs D'un Voyage en Asie Mineure*, Michel Levy Freres Libraires Editeurs, Paris 1864, s. 331; Fontanier, *a.g.e.*, s. 289; Kannenberg'in gözlemleri için bkz. Eyice, *a.g.m.*, s. 92.

29 Lucas, *a.g.e.*, s. 152; Corancez, *a.g.e.*, s. 405; Texier, *a.g.e.*, s. 416-417; Farklı bitki türlerinin tiftiğe etkisi için bkz. Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 194-195; Horvath, *a.g.e.*, s. 34.

30 Tournefort, *A Voyage into the Levant II*, s. 350-351; Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi II*, s. 230-231; Busbequius, *Travels into Turkey*, s. 60; Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 49; Çekirge istilası ve keçiler için bkz. Fontanier, *a.g.e.*, s. 289.

Ankara Yöresi'ne özgü aşırı yaz sıcağı ve soğuk kışlar, tiftik kalitesini etkilese de bu tek başına yeterli bir neden değildir. Keçinin kendine özgü ırkı özelliği de etkilidir. Yükseltinin, keçi ve tiftik üzerindeki etkisinden ziyade, buna güçlü bir şekilde etkisi olabilecek tek tuhaf atmosferik olgu, elektrik ve atmosferdeki ani değişimler olarak gösterilmiştir.³¹

Tiftik Kırkımı ve Değeri

Bir yaşını tamamlayan keçi her yaşta kırılmaktadır. Uygun hava koşullarında kırım zamanına kadar belirli aralıklarla akarsularda yıkanan keçilerin tiftikleri kirden arındırılmaktadır. İlkbaharda, Nisan veya Mayıs ayında kırım için, bir kez daha yıkanan keçiler, bir gün sonra kırılmaktadır. Tiftik, farklı usullerde elde edilmiştir. Bunlardan birisi yolma usulü olup; yıkanan keçilerin tiftiği taranıp yolunarak koparılmıştır. Evliya Çelebi, bu usul ile tercih nedenini ele almıştır. Zira tiftik makas ile kırılırsa, inceliğine ve iplik kalitesine zarar vermektedir. Yolunarak elde edilen tiftikten, kaliteli iplik üretilmektedir. Tiftik yolunurken keçinin canı yanmakta ve beğirmekte; ancak çobanlar bunu engellemek için kireç ve kül karışımından hazırladıkları su ile keçileri yıkamaktadırlar. Böylece tiftik kopup düşmekte ancak keçi çırlıçiplak kalmaktadır. Bu usul, tüylerin kökünden düşmesine ve yeniden sürmesine engel teşkil ettiği için Texier tarafından eleştirilmiştir. Bir süre sonra terkedilen yolma usulünün yerini makas veya kırıklıkla kırma yöntemi almıştır.³²

Tiftik verimi hususunda Corancez, keçi başına 350 ile 400 dirhem; Texier, yaklaşık bir kilogram; Tchihatcheff ise bir okka veya bir kilogram verim elde edildiğini düşünmektedir. Ankara havalisinde 1848 yılı itibari ile yaklaşık 500.000 kilogram tiftik üretildiği tahmin edilmektedir. Fiyata gelince Tournefort'a göre tiftiğin okkası 4 liradan başlayıp, 12 ile 15 liraya kadar satılırken; okkası, 20 hatta 25 eküye kadar çıkmıştır. Corancez, keçi tiftiğini 10 ile 12 kuruş, teke tiftiğini 12 ile 15 kuruş arasında göstermiştir. Texier, en düşük kalitedeki tiftiğin okkasının Ankara'da 12 ile 15 Frank'a; en iyisinin 70 Frank'a kadar satıldığını belirtmiştir.³³

Tiftik verimi hakkında en kapsamlı bilgiyi, 1880 ile 1892 yılları arasında ayrıntılı çalışmalar yapan Vital Cuinet vermiştir. Buna göre 1886 ile 1890 yılları arasında Erzurum, Erzincan ve Beyazıt'ın ortalama yıllık tiftik üretimi 90.000 okka'dır. Yozgat ve Kırşehir'in, yıllık tiftik üretim miktarı verilmez; ancak Samsun Limanı'ndan İstanbul'a gönderilen ince tiftikten 200.000 Türk Lirası

31 Ainsworth, *a.g.e.*, s. 134; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 183-184.

32 Yolma ile ilgili bilgiler için bkz. Busbequius, *Travels into Turkey*, s. 60; Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 49; Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 213; Tournefort, *A Voyage into the Levant II*, s. 351; Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi II*, s. 231; Kırım şekilleri, zamanı, makas ve kırıklık için bkz. Corancez, *a.g.e.*, s. 402; Texier, *a.g.e.*, s. 416-418, 421; Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 698; Schreiner, *a.g.e.*, s. 52.

33 Corancez, *a.g.e.*, s. 402, 404; Texier, *a.g.e.*, s. 417, 421; Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 699; Tournefort, *A Voyage into the Levant II*, s. 350; Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi II*, s. 230.

gelir sağlanmıştı. Sivas, Amasya, Karahisar ve Tokat'ın toplam tiftik üretimi, 139.500 okka'dır. Diyarbakır'da tiftik üretilir; fakat miktar verilmez. Mardin'in tiftik üretimi, 230.000 okka iken, Van'da 30.000 kilogramdan 2.454 Türk Lirası; Hakkari'de 30.000 kilogramdan 3.000 Türk Lirası gelir elde edilmiştir. Van ile Hakkari'de miktar aynı iken, gelir kalemindeki değişim, tiftiğin kalitesine bağlanabilir. Başkale'de tiftik üretimi 2.000 batman olup; batman fiyatı 60 ile 90 kuruş arasında değişmektedir. Bursa, Bilecik, Kütahya, Afyon ve Balıkesir'de 1892 yılı itibari ile yıllık tiftik üretim miktarı 637.800 kilogram iken; Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Sinop'ta 615.000 kilograma denk gelmektedir.³⁴ Bu verilere göre Türk topraklarında geniş bir alanda beslenen Ankara Keçisi'nden elde edilen tiftiğin önemli bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Tiftik İşleme ve Dokuma Süreci

Tiftik kırıldıktan sonra, kıl tarağında taranarak içerisindeki pasaktan arındırılmıştır. Özellikle uzun, ince, parlak ve yumuşaklığı ile aranan; Ankara tiftiği kadar olmasa da beyazlığı ile ön plana çıkan Beypazarı tiftiği de talep görmüştür. Ankara ve Beypazarı'nda tiftik eğirilmeyen önce sabunlu, bol su ile yıkanmıştır. Yıkayıp tarandıktan sonra burma haline getirilen tiftik, genellikle üretildiği yer ve çevresindeki kadınlar tarafından özenle öreke'de eğirilmiştir. Bu iş hemen hemen yöredeki bütün kadınların sürekli meşguliyeti olarak gösterilmiştir. Dernschwam'a göre talebi karşılamak üzere Ankara'daki dokumacılar, tiftiği eğirilip bükülmek üzere, köylere dağıtmaktadır. Mesela Kutilin Köyü'ndeki kadınlar ücret karşılığında tiftik eğirirken; köydeki imamın hanımı mavi renk bir tiftik eğirmektedir. Eğirme işi maharet isterken; ipliğin ince ve iyi eğirilmiş olması, kalitesini ve değerini arttırmıştır. İki veya üç lif eğirilerek elde edilen iplik, en ince, en zarif ve en değerli iplik olarak gösterildiği gibi, 19. yüzyılın başlarında dirhem ağırlık fiyatı 12 paraya kadar çıkmıştır. 19. yüzyılın ortalarına doğru kilogram fiyatı, 24 Frank'a kadar satılmıştır. Kalınlığına göre fiyatı değişen ipliğin en düşük kalitesinin fiyatı 1 paraya kadar inmiştir. Tiftik eğirilip, iplik olarak dokumaya hazırlanırken; Ankara Keçisi, tiftik, eğirme ve dokuma işleri, Ankara halkının geçim kaynağı olup; bunlar titizlikle korunmuştur.³⁵

34 Erzurum'da 30.000 okka, Erzincan'da 53.000 okka, Beyazıt'ta 7.000 okka'dan toplam 90.000 okka iken; Sivas'ta 43.000 okka, Tokat'ta 41.500 okka, Amasya'da 34.000 okka, Karahisar'da 21.000 okka'dır. Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 148, 192, 215, 232, 295, 327, 626, 715, 748, 782; Diyarbakır, Mardin, Van, Başkale ve Hakkari için bkz. Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, s. 417, 504, 658, 696, 721, 734; Bursa'da 120.000 kg, Bilecik'te 80.000 kg, Kütahya'da 163.846 kg, Karahisar'da 120.000 kg, Karesi'de 153.954 kg iken; Kastamonu'da 250.000 kg, Bolu'da 120.000 kg, Çankırı'da 230.000 kg, Sinop'ta 15.000 kg'dır. Cuinet, *La Turquie d'Asie IV*, s. 115, 165, 195, 229, 256, 450, 498, 502, 544, 567.

35 Beypazarı tiftiği hakkında bilgi verilir. Olivier, *Voyage Dans l'Empire Othoman*, s. 347; Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, s. 165; Ankara'da tiftik yıkanır. Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, s. 181; Tiftik tarama, eğirme ve bu işi yapan kadınlar ile öreke ve kullanımından bahsedilmektedir. Texier, *a.g.e.*, s. 421; Kutilin Köyü'ndeki kadınlar ücret mukabilinde ip eğirirlerdi. Dernschwam, *a.g.e.*, s. 249-250; Tiftiğin tarama, eğirme süreci, iplik kalitesi ve

Tiftiğin eğirilme, bükülme ve dokuma işleri genellikle Ankara'ya bağlı kaldığı için burada üretilen kumaşlar, maharetli ellerden çıktığı gibi, yüksek fiyatını korumuştur. Tiftik, doğal rengi veya boyandıktan sonra kullanılmakla birlikte ham tiftik, eğirilmiş iplik ve kumaş olarak, Ankara'da boyama işlemine tabi tutulmuştur. Tiftik eğirme yanında, Ankara merkez ahalisinin en önemli gelir kaynağı dokumacılıktır. Genellikle doğal beyaz renk veya boyanmış ipliklerden sof adı verilen, ipek gibi yumuşak ve parlak bir kumaş ile Ankara şalı olarak da bilinen, diğer ince kumaş türleri dokunmuştur. Aynı adla bu ince ve yumuşak şal kumaş, Tosya'da da dokunurken; burada oldukça ucuza satılmış ve talep görmüştür. Erzincan'da da şal dokunduğu halde yörede keçi tükenince, 19. yüzyıl sonunda dokuma işi bitmiştir. Dokuma, önemli ve ustalık gerektiren bir iş olup; dokuma sırasında tarak dört defa arka arkaya çok kuvvetli bir şekilde çekilerek sof kumaşın sıkı ve kaliteli olmasına gayret edilmiştir. Tiftikten üretilen iplikten, halı da dokunmuştur. Ankara merkez ve çevre köylerde, 1590 yılında 1.000 civarında sof dokuma tezgâhı işlerken; 17. yüzyılda da aynı sayıda tezgâhın varlığı söz konusu olup; Ankara'da 19. yüzyılın başlarında her birinde 5 ile 18 arasında değişen sayıda işçinin çalıştığı, 2.000'den fazla dokuma tezgâhının bulunduğu tahmin edilmektedir. Dokunan sof kumaştan geniş ve kesintisiz dalgalı parçalar üretmek en makbulü iken; dalgaları ufak ve farklı boyda olanlarla, renkleri birbirine karışanlar kusurlu sayıldığı için fiyatı da ucuzdur.³⁶ Yine Van, tiftik üretimi ve işleme alanında önemli bir aşama kaydederken; üretilen tiftik, 1890 yılında yerinde işlenip, kadın ve erkek giyim kuşamı için ince şal kumaş dokunmuştur. Tiftikten şal dokunan 90 imalathanede 270 işçi çalıştığı gibi, 6.000 parça üretim yapılırken; bunun toplam değeri 2.400 Türk Lirası olup; 2.000 parçası ihraç edilmiştir. Van'da kadınların şal dokuduğu, 7 üretim merkezi daha bulunmaktadır.³⁷

fiyatına dair bilgiler verilmiştir. Corancez, *a.g.e.*, s. 402-403; Üç tel ipekliler, en ince ve en değerlisidir. Texier, *a.g.e.*, s. 421.

- 36 Tiftik eğirilir, bükülür, dokunur, boyanır ve giyecek imal edilirdi. Texier, *a.g.e.*, s. 416-417, 419; İpliklerin dokunma, boyanma süreci ve kumaş değerinden bahsedilmektedir. Busbequius, *Travels into Turkey*, s. 61, 65-66; Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 49, 55; Tiftikten sof ve diğer ince kumaşlar ile halı dokunurdu. Dernschwam, *a.g.e.*, s. 243, 252; Pierre Belon, *Les Observations de Plusieurs Singularitez et Choses Memorables, Trouvees en Grece, Asie, Indee, Egypte, Arabie*, Chez Hierosme de Marnef, & la veufue Guillaume Cauellat, au mont S. Hilaire, a l'enseigne du Pelican, Paris 1588, s. 402; Sûfu bunun ipliğinden dokuyup cümle zenânesi ve halkının kârı sûf ve muhayyecilikdir. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 213; Ankara halkı tiftikten sof ve şal dokurdu. Olivier, *Voyage Dans l'Empire Othoman*, s. 346; Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, s. 164; Ankara'da çok sayıda işçinin çalıştığı 2.000'den fazla dokuma tezgâhı bulunmaktaydı. Corancez, *a.g.e.*, s. 403; Tosya'da, inceliği ve yumuşaklığı ile aranan şal dokunurdu. Fontanier, *a.g.e.*, s. 283; Erzincan'da Ankara Keçisi'nin soyu tükenince şal dokumacılığı bitmiştir. Earl Percy, *Highlands of Asiatic Turkey*, Printed by Ballantyne, Hanson & Co., London 1901, s. 161; Ankara'da 1590 yılında bulunan tezgah sayısı için bkz. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 101.
- 37 Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, s. 676-678.

Gazi

Akademik
Bakış

279

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Kumaşının yumuşaklığı, zarafeti ve hafifliğiyle en üstünü ve en pahalısı Ankara Sofu'dur. 19. yüzyılın başlarında yaygın olarak kullanılan en aşağı kalitedeki kumaş parçasının fiyatı 15 kuruş iken pahalı olan 150 paradan alıcı bulmuştur. Bu pahalı kumaşlar İstanbul ve Mısır'da tercih edilmiştir.³⁸

Ankara'da sof üretimine dayalı sof dokuyucular, sof yuyucular, sof boyacıları ve sof perdahçıları ya da cendeciler olmak üzere, dört iş kolu gelişmiştir. Sof boyacıları ve cendeciler, hem Ankara'da hem de Tosya, Kastamonu, Çankırı, Sivrihisar ve Kalecik gibi yerlerde, dokunan sofları ilgili işlemlere tabi tutmuşlardır. Böylece sof kumaşın işlenmesinden, çeşitli renk ve desenlerde boyanmasına kadar geçen süreci kontrol eden Ankara, önemli bir merkez haline gelmiştir.³⁹

Dernschwam'ın, sof imalat süreci ve yapılan işlemlere dair Ankara'da önemli gözlemleri bulunmaktadır. Tiftik ipliği, yıkanıp sıcak suda kaynatıldıktan sonra, baskı altına konulup suyu tamamen sıkılmaktadır. Bu iplikler, kurduktan sonra bir yerden bir başka yere iyice gerilip, yağlı bir madde ile yağlanmaktadır. Bir süre sonra çözgü ile dokuma tezgâhına alınmakta ve dokuma işlemi başlamaktadır. Dokunan sof kumaşlar, Bent Deresi'nde sabunla iyice yıkanıp durulanırken; düz taşlar üzerinde ayakla çiğnenip, suyu sıkılmaktadır. Bundan sonra bir çukurdaki ocak üzerine konulmuş, derince ve ağızları iyice kapanan bakır kazanlara yetmiş parça olarak istif edilmektedir. Her parçanın arasına ince kamışlar yerleştirilmektedir. Kazan temiz su ile doldurulup, bir gün bu halde bekletilmektedir. Kamışlar sayesinde, her kumaş parçasının arasına su gelmektedir. Kazandan çıkarılan sof kumaşlar arasındaki kamışlar alınıp, yine yetmiş parça üst üste istif edilerek, iki kısa ve kalın iğden oluşan üç buçuk Viyana arşını uzunluğundaki kalın bir kalas ile yedi kişinin çevirdiği bir baskı aletinin altına konulmaktadır. Bu şekilde kumaşların suyu tamamen sıkılmaktadır. Yere serilip kurutulan kumaşlar, katlanıp yeniden baskı altında sıkıştırılarak hazır hale getirilmektedir. Dernschwam'ın, gördüğü sofların hepsi siyah olup, boyama ve kaynatma sırasında ayrı ayrı özel aletler kullanılmaktadır.⁴⁰

Evliya Çelebi'nin aynı süreç ile ilgili verdiği bilgilere göre ocağın üzerindeki kazan içerisinde gerçekleştirilen işlemin, boyama işlemi olduğu anlaşılmaktadır. Büyük bir kazan, ateş üzerine yerleştirilmekte ve kazan içerisine istenilen renk boya eklenip, yarısına kadar su ile doldurulmaktadır. Kazan içerisinde ağaçtan yapılan katlar üzerine soflar yerleştirilip, sof kumaşların her bir katı arasına ağaç çöpler konulmaktadır. Bu şekilde desteler, kazan içerisine tamamen yerleştirildikten sonra ağız kapatılmakta ve kapağın etrafı hamur ile sivanmaktadır. Böylece ateş üzerinde kaynayan kazandaki boya, buhar ile sof-

38 Corancez, *a.g.e.*, s. 404.

39 Ergenç, *a.g.e.*, s. 100.

40 Dernschwam, *a.g.e.*, s. 250-257.

lara işlemekte ve çeşitli izler oluşturup boyama işlemi gerçekleşmektedir.⁴¹

Sof gibi şal kumaşlar da, Ankara'da doğal renk iplikten dokunduktan sonra, boyacılar gönderilmiştir. Renklerin bütün ayrıntıları ve tonları ile boyanan şal kumaşlardan en fazla talebi, canlı kırmızı ve mor renk görmüştür.⁴²

Sof ve şal kumaşlar, giyim kuşam alanında kullanılırken; özellikle sof kumaştan yapılan giysileri saray ileri gelenleri ve padişahlar tercih etmiştir. Sultan Süleyman'ın sof kumaş dışında bir elbise giymediği ve yeşil rengi tercih ettiği, hatta bu renk tercihi inanca bağlanmıştır. En ince iplikten her renkte dokunan yumuşak şal kumaşlardan, şayağa benzeyen, iki iplikli, düz, tek renk veya çizgili dokunanlardan dikilen giysiler, Türk toplumu tarafından yazlık olarak giyilmiştir. Şal kumaştan yapılan yazlık giysilerde, Türklerin genellikle tercihi beyaz renkten yanadır. Sof kumaş giysiler ile giyinmek, yüksek mevkilerdeki yaşlı Türkler arasında kibarlık işareti sayılmıştır. Tiftik ipliğinden çok ince, yarım çoraplar örülmüştür. Kadınların tiftik ipliğinden çizgili ve figürlü desenlerle ördükleri zarif, ince ve kalın çoraplar, varlıklı kadınlar tarafından giyilmiştir. Yine tiftikten peruk yapılırken; tiftik ipliğinden eldiven, boyun atkısı, yatak ve masa örtüsü ile yastık yüzü dokunmuş veya örülmüştür.⁴³

Dokuma ve Ticaret Merkezi

Ticari ve ekonomik anlamda keçinin, Ankara havalisinde yetiştirilmesi ve kaliteli tiftik elde edilmesi bir yana, kaliteli sof ve şal kumaşın da Ankara'da dokunması, burayı önemli bir ticari merkez haline dönüştürmüştür. Ankara'da 16. yüzyılın ilk yarısının sonlarında bulunan Belon, izleniminde gün boyunca büyük bir sof kumaş ticareti trafiği yaşanan Ankara'yı, ülkenin en ünlü şehri olarak tanıtmaktadır. Evliya Çelebi'ye göre İzmir, Frengistan, Arabistan, Mısır ve yedi iklimde, sof makbul olduğundan, Ankara halkı seyahat ile ticaret etmektedir. Simeon sof'un ticari değerini, "Halkının çoğu sofcu ve iyi cins sof buradan çıkar, bütün köylerde sof dokunur; fakat Ankara'nın sof kumaşı eşsiz!" değerlendirmesi ile açıklamaktadır. Lucas, Ankara'yı çok kalabalık bir ticaret merkezi olarak görüp, bunu iplik ticaretine bağlarken; Tournefort, tiftiği Ankara'nın zenginlik kaynağı olarak gösterip, bütün varlıklı kişilerin tiftik ticaretiyle uğraştığını belirtmektedir. Tancoigne, Asya'nın en yoğun ticari şehirlerinden birisi dediği Ankara çarşılarının,

41 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 213.

42 Corancez, *a.g.e.*, s. 403.

43 Türkler, sof ve şal kumaş tercih ederdi. Pococke, *a.g.e.*, s. 90; Tiftik ipliğinden ince yarım çoraplar örülürdü. Tancoigne, *a.g.e.*, s. 20; Sultan Süleyman ve yaşlı Türkler sof kumaş tercih ederdi. Busbequius, *Travels into Turkey*, s. 66; Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 55; Günâ-gün elvân pâdişâhlar giydüğü hayâl-i reng-âmiz sûflar bu keçi tüğünden hâsıl olur. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 213; Tiftik sadece Padişah sarayının sofları için kullanılırdı. Tiftik peruklara katılırdı. Tournefort, *A Voyage into the Levant II*, s. 350; Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi II*, s. 230; Tiftik ipliğinden çizgili, figürlü, zarif ve ince çoraplar örülürdü. Lennep, *Bible Lands*, s. 564; Tiftikten mamul örme ve dokumlar için bkz. Avram Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, Çağlar Yayınları, Ankara 2005, s. 213.

Görsel

Akademik
Bakış

281

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

bir gezginin isteyebileceği her şeyi içerdiğini, tek başına şalların bu çarşıları zenginleştirmek için yeterli olduğunu, bunların da Ankara Keçisi'nin tiftiğinden dokunduğunu; hatta ipek, devetüyü veya yünden yapılmış kumaşları güzellikte geride bıraktığını dile getirmektedir.⁴⁴

Ankara kadar olmasa da Beypazarı da ticari bir mekân olup; burada haftada bir gün pazar kurulduğu gibi, çok kalabalık olan bu pazarda iplik ticareti ilk sırada gelmektedir.⁴⁵ Dauzats da, Beypazarı'nı 1855 yılında mühim bir tiftik üretim merkezi olarak göstermektedir.⁴⁶ Bunun dışında, Gerede çevresinde kırkılan tiftik burada satın alınırken, yörede eğrilmediği için Ankara'ya gönderilmektedir.⁴⁷ Ankara tiftiğinin bir kısmı ihraç edilirken, kalan tiftikten ince ve iyi boyanmış şallar dokunup İzmir ve İstanbul'a pazarlanmıştır.⁴⁸ İç piyasadaki tiftik ticareti, Ayaş'tan başlasa da Ankara tiftiği kadar ince olmadığı için makbul sayılmaz.⁴⁹ 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren ham tiftik ticareti öne çıkarken, Ayaş'ta iplik üretimi önem kazanmış ve Ayaş, tüccarlar için yeni iplik alım merkezi haline gelmiştir. Ham tiftik ticaretinin yoğunlaştığı Ankara'dan gönderilen tiftiğin üçte biri, İzmit'te bulunan devlete ait fabrikada dokunan yünlü kumaşlarda kullanılmıştır.⁵⁰ Tiftik dokumaları ve tiftik ticareti, Ankara'ya bağlı kalırken; diğer şehirlerin girişimleri yürümese⁵¹ de 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında tüccarlar tiftik imtiyazını alınca, Ankara, çevre illerin ürün satış pazarı olmaktan çıkmıştır. Tiftik üretildiği yerde çile haline getirilip satılmıştır. Kalan miktar talep üzerine şal ve sof kumaş dokumak için kullanılmıştır. Siparişler için yetersiz kalan Ankara'nın temel ihtiyaçları yanında İstanbul'un ihtiyacı da buralardan karşılanmıştır. Kırşehir'de büyük sermayeli tüccar bulunmadığı için tiftik üretiminin dörtte biri Ankara ve Yozgat'a gönderilmiştir. Geri kalan dörtte üçü üreticiler tarafından pazarlara gelen veya bu iki şehirde bulunan tüccarlara götürülüp, doğrudan satılmıştır. Bu tüccarlar da aldıkları tiftiği Samsun, Mersin ve Bursa'ya taşımışlardır.⁵²

İç piyasada tiftik ticaretinde hileli mal satışları da olup; İstanbul'da yaşanan durum, gezgin Simeon tarafından, "Ankara ve Tosya'dan, her zaman olduğu

44 Dernschwam, a.g.e., s. 251; Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 289; Belon, a.g.e., s. 376; Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 214; Simeon, a.g.e., s. 191; Lucas, a.g.e., s. 152; Tournefort, *A Voyage into the Levant II*, s. 350; Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi II*, s. 230; Tancoigne, a.g.e., s. 19-20; Texier, a.g.e., s. 417; Poujoulat, a.g.e., s. 194.

45 Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 228.

46 Bozkurt, a.g.m., s. 269.

47 Pococke, a.g.e., s. 93.

48 Poujoulat, a.g.e., s. 194; William J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia; with Some Account of their Antiquities and Geology*, Vol. I, John Murray, Printed by William Clowes and Sons, London 1842, s. 418.

49 Texier, a.g.e., s. 472.

50 Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 284; Cuinet, *La Turquie d'Asie IV*, s. 346.

51 Texier, a.g.e., s. 415.

52 Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 258, 330-331.

gibi bu defa da büyük miktarda tiftik getirilmişti. Sarraflar, malın yünle karışık kalb olduğunu görüp ihbar edince, satıcılar yakalanarak tiftik yerine yün sattıkları için tazyik edildiler. Onlar da memleketimizde tiftik kalmamıştır. Celaliler her tarafı harabeye çevirerek keçileri telef ve gasp eylemiş olduklarından fakir düştük ve bunu yaptık; diye itirafta bulundular. Mallar, şehrin meydanında yığılıp kâmilen yakıldı; fakat sahiplerine bir şey yapılmadı” şeklinde aktarılmaktadır. Ayrıca Celâlilerin keçi sürülerinin bir kısmını telef edip bir kısmına el koyup götürmeleri üzerine, taşrada yaşanan otorite boşluğunda Ankara Keçisi ve tiftik üretiminin büyük zarar gördüğü belirtilmiştir.⁵³

İç ticaret boyutu ile değerlendirildiğinde, 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarında Kayseri'nin yıllık ticaret hacmi içerisinde, tiftik alımı vardır. Erzurum'dan okkası 6 paradan, 40.000 okka; Merzifon'dan okkası 5 ile 6 paradan, 7.000 okka tiftik ve keçi kılı alınmıştır. Keçi kılı, kıl çuval dokumasında kullanılmıştır. Erzurum'dan alınan tiftik, Kayseri'de temizlenip işlendikten sonra bir kısmı yerinde tüketildiği gibi okkası 15 ile 18 paradan, 25.000 okkası İstanbul ve İzmir'e satılırken; burada %2.5 oranında vergi kesilmiştir. Tiftik, Kayseri'den, İzmir'e kervanlarla taşınırken, yol uzun olduğu için yağmura maruz kalıp zarar görmüştür. Bu nedenle daha kısa mesafeden Tarsus'a taşınıp, depolanması ve buradan İzmir ve İstanbul'a sevk edilmesi önerilmiştir.⁵⁴

Ankara'daki tiftik endüstrisi, 1800'lü yılların başlarında çok gelişmiş büyük bir yerel refah kaynağıydı. Tiftik eğirildikten sonra atölyelerde gerekli işlemlerden geçirilip, çile halinde Avrupa'ya gönderilirdi. Sof ve şal kumaşın yıllık ihracatı, 800.000 parça veya 30.000 balyaya ulaşırdı; 1890 yılına gelindiğinde, iplik üretimi ve kumaş dokuma ciddi bir düşüş ile unutulmaya yüz tuttu. İplikleri Avrupa'ya göndermek için çile olarak hazırlayan atölyeler, büyük oranda terk edildi. Kumaş dokunan yerler azalırken; sadece Ankara'ya 30 km uzaklıktaki İstanos Köyü'nde üç dokuma atölyesi kaldı. Bu gerilemenin temel nedenlerinden biri, yurt dışına çıkarılan Ankara keçilerinin, İngiliz sömürgeci Güney Afrika'da iklime uyumu ile tiftik üretiminin başlamasıydı. Ardından 1874 yılından itibaren Güney Afrika tiftiği, Türk tiftiğinin ciddi bir rakibi oldu. Bu gelişme Ankara'daki tiftik endüstrisine büyük bir darbe indirdi. Devletin bu süreçte mevcut durumu korumak veya geliştirmek adına başta endüstri olmak üzere yatırım alanında politika üretememesi de önemli bir etkeni. Tiftik endüstrisi zayıflayınca, Ankara keçilerinin değer olarak diğer keçilerden herhangi bir farkı kalmadı. Kesilmek üzere büyük bir kaynağa dönüştü ve çoğu İstanbul'a gönderildi. Böylece keçilerin sayısında ciddi bir düşüş yaşandı. Bu azalmayı durdurmak ve üremeyi teşvik etmek için keçi başına 4.5 kuruştan alınan ağnam vergisi, 1 Mart 1888'den itibaren 3 kuruşa düşürüldü.⁵⁵

53 Simeon, *a.g.e.*, s. 61, 192.

54 William Burckhardt Barker, *Lares and Penates: or, Cilicia and its Governors; Being a Short Historical Account of that Province from the Earliest Times to the Present Day*, (ed. William Francis Ainsworth), London 1853, s. 372, 376-379.

55 Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 260, 289; Schreiner, *a.g.e.*, s. 155.

Bu süreçte dokuma endüstrisindeki mevcut durumu ele alan Arslanian, 1893 yılı itibari ile İstanbul'da on civarında, Ankara'da ise bir iki dokuma tezgâhı bulunduğunu belirtir ki buradan imalat sektörünün ciddi bir çöküş yaşadığı anlaşılmaktadır. Kannenberg, Ankara'da tiftiğe dayalı endüstrinin 1850'li yıllardan itibaren tamamen söndüğünü belirtmektedir. Buna neden olarak bir taraftan 1860 ile 1865 yıllarında Güney Afrika'ya uyum sağlayan keçilerden elde edilen tiftik miktarının artması ile rekabetin başlamasını gösterirken; diğer taraftan Avrupa'da gelişen makinalı üretim karşısında yerel endüstrinin rekabet şansını kaybedip, 1897 yılında tamamen yok olduğunu düşünmektedir. Ankara'da mahalle aralarında birkaç el tezgâhı kaldığını ve bunlarla da sınırlı iş görüldüğünü; fakat sadece Tosya'da kısmen bu sanayinin devam ettiğini belirtmektedir. Kannenberg'in ifade ettiği durum açısından bakılırsa, makinalı seri üretim boyutu ile İngiliz pamuklu ve yünlü kumaş dokuma endüstrisinin sanayi devrimi ile birlikte gelişme kaydetmesi, 19. yüzyılın başlarından itibaren sof ticaretinin gerilemesine neden olmuştur. Buna bir de 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması koşulları eklenip, tiftik doğrudan dışarıya satılmaya başlanınca, sof ticareti büyük bir darbe almıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonunda, ham tiftik dışarıya doğrudan satılırken; Osmanlı Devleti pazarlarında Avrupa kumaşlarının yer alması ve ayrıca kapitülasyonların tek taraflı olarak işlemesi de çöküşte ciddi bir etkidir. Tedbir olarak Güney Afrika tiftiğinin, Ankara tiftiği kadar kaliteli olmadığını belirten Arslanian, Ankara'da tiftik işçiliği ve ticaretinin yeniden canlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca hayvancılığın, özellikle Tiftik Keçisi üretiminin geliştirilmesi için 2. Abdülhamid döneminde 6 Mayıs 1895 tarihinde temeli atılıp, 1898 yılında tamamlanan Numune Çiftliği ve Mektebi kurulmuştur. Çiftlikte kaliteli tiftik keçisi yetiştirmeye elverişli yöntemler araştırılırken; çiftliğe bağlı okulda keçinin bakım ve yetiştirilme koşulları ile ecnebi mahsulata karşı rekabet yöntemleri öğretilmiştir. Bu öneri ve tedbirlere rağmen Ankara, tiftik endüstrisinin zayıflamasından sonra, ham tiftik alım merkezi haline gelmiştir. 20. yüzyıl başlarında Kırşehir üzerinden Ankara'ya giden Horvath, Kaman'da konakladığı anda, Ankara'ya tiftik satmaya giden kabile ile karşılaşmıştır. Buna göre Ankara'nın hâlâ bu dönemde de ham tiftik alımı yapan önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁶

Tiftik ve Ürünlerinin İhracatı

Tiftik önemli bir hammadde olup; 16. yüzyıla ait bir malumata göre Ankara'ya gelen Yahudi tüccarların Ankara Keçisi tiftiğini alıp, Venedik'e gönderdikleri beyanından bu dönemde, tiftiğin ihracında bir engel bulunmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁷ Aynı yüzyıl içerisinde Ankara ve çevresinde dokunan sof kumaş, önemli

56 Eyice, *a.g.m.*, s. 91-93; Erdoğan vd., *a.g.e.*, s. 100, 104; Mektep için bkz. Özkan Keskin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi", *OTAM/Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 28, Güz 2010, s. 90-92; Horvath, *a.g.e.*, s. 103-104.

57 Galanti, *a.g.e.*, s. 201.

bir ticari girdi sağlarken; İstanbul, Bursa, Halep ve Şam yanında büyük bölümü Venedik, Lehistan ve İngiltere'ye satılmıştır. Tüccarlar, 1599 yılında Ankara'dan 162 deve yükü sof satın alırken; bunun toplam maliyeti 5.700.000 akçeye denk gelmektedir. Devlet, sof ticaretinden zarar-ı kassabiye adı ile %1 oranında vergi alırken; yine sof satışlarından damga vergisi tahsil edilmiştir. Bu yüzyılda ticaret, Müslüman veya yerli gayrimüslim tüccarlar aracılığı ile yürütülürken; Ankara'ya gelen yabancı tüccarlar, ülkeleri adına sof ticareti yapmaktaydı. Bunların çoğunluğunu Venedikliler, Lehliler ve 1604 yılından sonra İngilizler oluşturmuştur. Bunlar, Ankara'da uzun süre kaldıkları gibi barınmak için ev, topladıkları malları muhafaza etmek için de depo satın almışlar veya kiralamışlardır. Yabancı tüccarların oturduğu bu çok geniş evler, malların hazırlandığı depo veya tonozlu odalardan oluşan alt bölümler ile işçilerin kullanımı için ayrı bir giriş ve avluya sahiptir.⁵⁸

Sof ticareti önemli bir girdi sağlarken; Osmanlı Devleti, tüccarları korumaya yönelik her türlü tedbiri almıştır. Muhtemelen Celali isyanları kaynaklı eşkiya saldırısı nedeni ile İstanbul'a sof gelmemiş ve ticaret durma noktasına gelmiştir. Bunun üzerine sof ticareti ile uğraşan Müslim ve gayrimüslim tüccarlar, saldırılardan şikâyetçi olunca; Payitaht tarafından Üsküdar'dan Ankara'ya kadar bütün kadırlara yazılan 18 Mayıs 1609 tarihli hükümde, tüccarların rencide edilmemeleri emredilmiştir.⁵⁹ Bu defa 1646 tarihli bir fermana göre işlenmemiş tiftik ve ipliğin Ankara dışına çıkarılması yasaklandığı gibi, sadece kumaş ticaretine izin verilmiştir. Tiftik işleme ve dokuma, Ankara halkının önemli bir gelir kaynağı olduğu için ham tiftiğin ihraç yasağı 18. yüzyılda da devam ederken, kumaş yanında iplik ticareti de serbest bırakılmıştır. Bu yasağa rağmen Lucas, ülkesine dönerken yanında deri ve tiftik götürüp, tiftikten o dönemde Avrupa'da moda olan uzun peruk yaptırmak istemiştir. Fransa ve İngiltere'ye örnekler göndermiş; ancak işlenmemiş deri ile tiftiğin ihracı yasak olduğu için ticaretini yapamamıştır. Tiftik ihracını yasaklayan fermana rağmen uzunca bir süre sonra bunu ihlal edip; Halep, İzmir, Sinop ve Samsun üzerinden ham tiftik ihraç edilince, şikâyet üzerine 1817 yılında ihraç yasağı yenilenmiş ve bunu çiğneyen tüccarların mallarına el konulacağı belirtilmiştir.⁶⁰

17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyıl boyunca ticaret Ankara'da oturan, hatta bir kısmı burada ölen İngiliz, Fransız ve Hollandalı tüccarlar tarafından yürütülmüştür. Bunların içinde bir de Venedikli olup, Fransız tüccarların 1790 yılında Ankara'da birkaç ticari temsilciliği bulunmaktadır. Bu tüccarlar, kaliteli sof

58 Ergenç, *a.g.e.*, s. 113-119; Erdoğan vd., *a.g.e.*, s. 99-100; Depo ve evler için bkz. Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor*, s. 178.

59 Galanti, *a.g.e.*, s. 202-203.

60 Pococke, *a.g.e.*, s. 90; Lucas, *a.g.e.*, s. 152; Texier, *a.g.e.*, s. 416-417, 421; Kannenberg, tiftiğin Fransa ve İngiltere'de peruk yapımında kullanıldığını belirtmektedir. Eyice, *a.g.m.*, s. 92; Tiftik ihraç yasağı ile ilgili ferman için bkz. Suraiya Faroqi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 177-178.

başta olmak üzere şal, yağmurluk gibi çeşitli kumaşlar ile tiftik ipliğini satın alıp depolamaktadır. Bunlar içerisinde Doğu'nun en değerli malları olarak gösterilen Ankara ve Beypazarı tiftiği ipliklerinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu malların çoğunun sevkiyatı, güvenli ve büyük bir ticaret hacmi bulunan İzmir Limanı üzerinden yapılırken; Fransa'ya yönelik ihracat malları genellikle İstanbul ve İzmir limanlarına gönderilip, buralardan da Marsilya'ya sevk edilmiştir. Özellikle ecnebi tüccarlardan kapitülasyonlar ile elde ettikleri ayrıcalıkları kendi lehlerine kullananlar, yurt dışından İzmir'e kumaş ve çeşitli ürünler getirip, dönüşlerinde iplik ile parlak kumaş olarak da nitelenen, çeşitli renklerdeki sof kumaşı İngiltere başta olmak üzere çeşitli ülkelere götürmüşlerdir.⁶¹

Büyük bir kısmı yurt dışına ihraç edilen bu kumaşların hammaddesi tiftiğin okkası 1740 yılında 2 dolar iken ülke dışına ihracatı yasak olduğu için eğrilen tiftik ipliğinin ortalama fiyatı 2.5 ile 6 dolar arasında değişmektedir. Fiyat bazen 30 dolara kadar çıkar ki bu iplik kalitesi ile doğrudan ilgili olabilir. İplik veya kumaş olarak İngiltere, Fransa ve Hollanda'ya yapılan birbirine yakın toplam ihracat miktarı yıllık 600 deve yükü civarında olup; her bir yük 150 okkadan oluşmaktadır. İngiltere ile ticaret zayıflarken, en büyük ihracat Fransa ve Hollanda'ya yapıldığı gibi ipliğin okka fiyatı 3 ile 6 dolar arasında değişmektedir.⁶²

17. ve 18. yüzyıllar boyunca Ankara'da, Hollandalı ve Fransız tüccarların açtığı temsilcilikler etkili iken Fransız Devrimi her yerde ticareti sekteye uğratmıştır. Bu dönemde yaşanan savaşlar, Avrupa'nın tiftik ipliği ve sof kumaş talebini doğrudan etkilemiştir. Ankara ile yapılan tiftik ipliği ve kumaş ticareti uzun süre duraklamıştır. Fransızlar 1798 Mısır Seferi'nden dolayı Ankara'yı terk etmek zorunda kalmışlar; hatta ticaret erbabı Hollandalılar da ölmüştür. Bu duraklama döneminin ardından yeniden canlanan Ankara ticareti bu defa büyük oranda Rum tüccarların eline geçmiştir. Bunlar Ankara ve çevresindeki köylerden veya pazarlardan tiftikleri satın alıp, hazırladıkları malları kurdukları bağlantılar ile Avrupa'ya ve özellikle kumaşların büyük talep gördüğü İngiltere'ye ihraç etmişlerdir. Bu malları toplarken Londra veya İstanbul'daki İngiliz ve Rum ticarethaneleri tarafından desteklenmişlerdir. Hatta bu dönemde İstanbul'da bulunan bir İngiliz tüccar, Ankara'ya temsilcisi olarak gönderdiği bir Ermeni üzerinden ticari faaliyetlerini yürütmüştür.⁶³

61 Motraye, *a.g.e.*, s. 314; Mesela Lennep Ankara'da oturan ve burada ölen tüccarların mezar taşları üzerinden isimlerini, uyruklarını ve ölüm tarihlerini vermiştir. Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor*, s. 177-184; Simeon, *a.g.e.*, s. 191; Olivier, *Voyage Dans l'Empire Othoman*, s. 346-347; Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, s. 164; Lennep, *Bible Lands*, s. 202-203; John Baptista Tavernier, *The Six Voyages of John Baptista Tavernier, a Noble Man of France Now Living, Through Turkey into Persia and the East-Indies*, Printed for R.L. and M.P., London 1678, s. 34; Jean Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, (ed. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 117; Tournefort, *A Voyage into the Levant II*, s. 376; Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi II*, s. 249; Poccocke, *a.g.e.*, s. 38, 89; Kinneir, *a.g.e.*, s. 64.

62 Poccocke, *a.g.e.*, s. 90.

63 Motraye, *a.g.e.*, s. 314; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor*, s. 177-184; Reclus,

Ham tiftik ihracatı boyutu ile 19. yüzyıl başlarında birinci kalite tiftik ihracı yasak iken, Avrupa'ya ancak ikinci kalite tiftik satılmıştır. İstanbul'dan 1820 yılında birkaç balya işlenmemiş ham tiftik ihraç edilse de bundan sonra ağırlıklı olarak eğrilmiş iplik ticareti devam etmiş; hatta Ankara esnafı hızla artan talebi karşılamakta zorlanmıştır. Hamilton, tiftikten mamul ticarete 18. yüzyıl boyunca yapılan İngiliz aracılığının 1836 yılı itibari ile oldukça gerilediğini belirtmektedir. Oryantalist bir bakış açısı ile tiftik üretimi ve işletmelerini geliştirenlerin, Ermeniler olduğunu ileri sürmektedir. Tiftik ve ticaretinin Türkler tarafından tekelleştirildiğini; bunun da doğal olarak tiftik üretimi ve ihracatına yönelik kayda değer bir düşüşe neden olduğunu iddia etmektedir. Osmanlı Devleti, ticareti serbest bırakmasına rağmen, buna endişe ile yaklaşmaktadır. İngiltere ile yapılan 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması, tiftik ihracatının önündeki engeli kaldırmış olmalı ki 1839 yılında ülkeden 1.247.000 libre tiftik ihraç edilmiştir. İngiltere, bu anlaşma ile pazarlardaki Türk tiftik tekeli büyük oranda ele geçirdiği gibi, 1844 yılında 1.290.771 libre tiftik ithal edip; bunun 97.529 libresini Almanya, Hollanda, Belçika, Fransa ve Amerika'ya satmıştır. İngiltere, 1846 yılında 1.287.320 libre Türk tiftiği alıp, bunun da 48.093 libresini ilgili ülkelere ihraç ile aracı rolü oynamıştır. Ankara havalisinde 1848 yılı itibari ile üretilen tiftiğin bir miktarı ülkenin ihtiyacı için dokunan şal ve kumaşlara ayrılırken; Hollanda'ya ihraç edilen iplik imalatında diğer yerlerden de toplanan 400.000 okka tiftik kullanılmıştır. Ham olarak 300.000 okka İngiltere'ye ihraç edilirken; ham tiftiğin çok az bir miktarı Marsilya Limanı'ndan Fransa'ya, Trieste tarafından Avusturya'ya girmiştir. Türk ihracatı 1853 yılında 2.916.509 libre olarak gerçekleşirken; 1858'de 3.312.012 libreye ulaşmış ve 1839'dan beri neredeyse üç katına çıkmıştır. Ankara tiftiği Avrupa'ya düşük nakliye maliyeti ile uygun fiyata taşınırken; özellikle İngiltere'ye ihraç edilen tiftik, İngilizler tarafından Kaşmir tiftiği adı altında, Avrupa'da altın fiyatına satılmış ve İngiltere bundan büyük oranlarda kâr elde etmiştir. Yine bu dönemde ihraç edilen tiftik ipliklerinden, Hintliler tarafından kaşmir şal kumaş dokunmaktadır.⁶⁴

Mordtmann, 1852 yılında Ankara'dan okkası 60 kuruştan 1.000.000 okka tiftik ihraç edildiğini belirtmiştir.⁶⁵ Kaliteli Türk tiftiği 50 ile 200 kilogram arasında değişen balyalarla ihraç edildiği gibi ihracat, 1850'de 12.884 balya, 1860'da 11.902 balya, 1861'de 16.592 balya, 1862'de 17.706 balya, 1863'de 14.812 balya, 1864'de 19.761 balya, 1865'de 27.641 balya, 1866'da 22.068 balya olarak gerçekleşmiştir.⁶⁶

a.g.e., s. 575; Bu bilgilerin geneli için bkz. Perrot, *a.g.e.*, s. 331.

64 Schreiner, *a.g.e.*, s. 70, 152-153; Faroqi, *a.g.e.*, s. 178; Hamilton, *a.g.e.*, s. 418; Texier, *a.g.e.*, s. 417; Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 699-700.

65 Galanti, *a.g.e.*, s. 204.

66 John L. Hayes, *The Angora Goat: its Origin, Culture and Products*, Press of A. A. Kingman Museum of the Boston Society of Naturel History, Boston 1868, s. 35.

Türk tiftiğinin 1875 ile 1896 yılları arasındaki ihracatının neredeyse tamamı her biri yaklaşık 170 libre ağırlığındaki çuvalarla İngiltere'ye yapılmıştır. İhraç edilen tiftiğin 22 yıllık ortalaması 40.924 çuvala ve 6.957.080 libreye denk gelmektedir. Yıllık üretim ortalaması düzenli seyrettiği halde, bazı yıllarda ihracatta yaşanan dalgalanma, yerel alıcılara bağlanmaktadır. Türk tiftiğinin 1890 ile 1894 yılları arası ortalama yıllık getirisi 365.593 sterlin iken, aynı dönemde Güney Afrika'dan Cape Town tiftiğinin getirisi 403.068 sterlin olarak gerçekleşmiştir.

Cape Town tiftiği devreye sokulup, İngiltere'ye ilk ihracat 1857 yılında 870 libre iken, 1867 yılında 50.832 libre olup; 1874 yılında 1.036.570 libre ile Türk ihracatının beşte birine ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren yavaş yavaş Türk tiftiğinin pazardaki rakibi haline geldiği gibi tiftik verimi keçi başına fazla olsa da kalitesi, Türk tiftiğini yakalayamamıştır.⁶⁷

Rekabetten hareketle uluslararası piyasada Ankara ile Cape Town tiftik ticaret hacmi karşılaştırıldığı zaman 1893 yılında Ankara'dan 1.230.000 baş keçiden keçi başına 2.5 libreden 3.360.000 libre tiftik ve 200.000 sterlin gelir elde edilirken; Cape Town'da 2.811.206 baş Ankara Keçisi'nden keçi başına 3.5 libreden 9.457.278 libre tiftik ve 419.501 sterlin gelir elde edilmiştir. Türk tiftiği, Cape Town tiftiğinden daha kaliteli olsa da pazarlanabilir tiftik açısından fark görülmediği gibi 1894 yılında Türk tiftiği 6.900.000 libre iken, Cape Town tiftiği 9.000.000 libre; 1895 yılında Türk tiftiği 11.000.000 libre iken, Cape Town tiftiği 11.100.000 libre ile aynı orana ulaşmıştır. Hatta 1896 yılında Türk tiftiği 4.900.000 libre iken, Cape Town tiftiği 10.000.000 libre olarak gerçekleşmiştir. Dünya tiftik arzının Aralık 1895 bültenine göre 18.000.000 ile 20.000.000 libre arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu tarihte pazara ulaşan Türk tiftiği ile Cape Town tiftiğinin tamamını satın alan İngiltere, yine bunun 1.250.000 libre-sini Amerika'ya ihraç ettiği gibi kalanı kendi fabrikalarında işlemiştir.⁶⁸

Tiftik üretimi ve endüstrisinde yer almak isteyen Amerikan hükümeti, 1862 yılında tiftik endüstrisinin geliştirilmesi için Ankara keçileri ve tiftik ticareti hakkında rapor hazırlamak üzere İsrail Diehl'i, Türkiye'ye göndermiştir. Hazırlanan rapor, 1863 yılında hükümete sunulmuş; ancak Amerika, Türkiye ile hiçbir zaman ciddi bir rakip olamadığı gibi 1897 ile 1898 yılları tiftik üretim

67 İngiltere'ye, 1875'te 31.300 çuval 5.321.000 libre, 1876'da 26.000 çuval 4.420.000 libre, 1877'de 35.200 çuval 5.984.000 libre, 1878'de 27.300 çuval 4.641.000 libre, 1879'da 34.300 çuval 5.831.000 libre, 1880'de 48.500 çuval 8.245.000 libre, 1881'de 24.834 çuval 4.221.780 libre, 1882'de 53.325 çuval 9.065.250 libre, 1883'te 52.688 çuval 7.256.960 libre, 1884'te 53.058 çuval 9.019.860 libre, 1885'te 37.492 çuval 6.373.640 libre, 1886'da 57.796 çuval 9.825.320 libre, 1887'de 33.015 çuval 5.612.550 libre, 1888'de 44.171 çuval 7.509.070 libre, 1889'da 52.024 çuval 8.844.080 libre, 1890'da 4.120.220 libre, 1891'de 6.496.115 libre, 1892'de 7.774.541 libre, 1893'te 8.005.887 libre, 1894'te 6.889.165 libre, 1895'te 11.000.000 libre; 1896'da 4.900.000 libre tiftik ihraç edilmiştir. Schreiner, *a.g.e.*, s. 155, 160-162.

68 Schreiner, *a.g.e.*, s. 43-44, 164-165.

ortalaması yaklaşık 500.000 libre olarak gerçekleşmiştir.⁶⁹

Yaşanan rekabet ortamında Arslanian, 1893 yılı itibari ile Ankara tiftiğinin fiyatına değinmiştir. Bundan otuz yıl önce kilosu 30 veya 40 kuruş ederken; 1890 yılına doğru 12 ile 16 kuruşa kadar düşmüştür. Son yıllarda 10 kuruşa alıcı bulan tiftik, 1893 yılında 22 kuruşa yükselmiştir. Kannenberg'e göre, 1897 yılı itibari ile elli yıl önce tiftik endüstrisi sönünce, Türk tüccarlar piyasadan çekildikleri gibi aynı yıl içinde Ankara'da hiçbir muameleye tabi tutulmayan tiftik, ham olarak Ermeniler tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'da yıkanma dahil bütün işlemlerden geçirildikten sonra Fransa ve İngiltere'ye ihraç edilmiştir.⁷⁰

Tiftik ve kumaş ihracatından elde edilen geliri sancaklar bazında da görmek mümkün olduğu gibi Erzurum'dan en kayda değer mallar, Trabzon üzerinden Marsilya'ya ihraç edilirken yurt dışındaki limanlarda satıldığı belirtilen ihraç malları içerisinde tiftik de bulunmaktadır. Ankara havalisinden 1890 yılı itibari ile yıllık ortalama tiftik ihracatı 1.500.000 kilogram olarak gerçekleşmiştir. Sivas, Tokat, Amasya ve Şebinkarahisar'ın yıllık ticaret hacmi içerisinde 1890 yılı itibari ile ihraç edilen tiftik miktarı toplam 115.940 kilogram iken; 208.680 Frank gelir elde edilmiştir. Musul'da ortalama yıllık tiftik üretimi, 500.000 kilogram olup; büyük bir bölümü Bağdat ve Basra Körfezi üzerinden yurt dışına satılmaktadır. İzmir'den 1891 yılında balyası 200 Frank'tan toplam 205 balyaya tiftik ihraç edilmiştir. Bunun 4.000 Frank tutarında 20 balyası İngiltere'ye, 28.400 Frank tutarında 142 balyası Fransa'ya, 8.600 Frank tutarında 43 balyası İtalya'ya gönderilmiştir. Ayrıca İzmit Limanı'ndan 1893 yılında ihraç edilen tiftikten 3.613.245 Frank gelir elde edilmiştir.⁷¹

Diyarbakır'dan 1890 yılında ihraç edilen 1.234 balya tiftikten 13.030 Türk Lirası gelir sağlanmasına rağmen özellikle Amerikan alımı azaldığı için %15 oranında daralma yaşanmıştır. Mardin'in 230.000 okka tiftik üretiminin 45.000 okkası yerinde tüketilip; kalan 185.000 okkası ihraç edilmiştir. Yine Van'dan komşu ülkelere birim fiyatı 40 kuruştan satılan 2.000 parça tiftik şal kumaştan 800 lira gelir elde edildiği gibi İstanbul üzerinden Avrupa'ya gönderilen, okkası 10 kuruştan 30.000 okka tiftikten 3.000 Türk Lirası gelir sağlanmıştır.⁷² Kütahya tiftiği, İzmir Limanı üzerinden ihraç edildiği gibi yıllık 45.000 Türk Lirası gelir

69 Schreiner, *a.g.e.*, s. 155.

70 Eyice, *a.g.e.*, s. 91-93.

71 Erzurum için miktar verilmez. Ankara'dan 1.500.000 kg, Sivas'ta 38.340 kg'dan 69.000 Frank, Tokat'ta 36.000 kg'dan 64.800 Frank, Amasya'da 29.000 kg'dan 52.200 Frank, Karahisar'da 12.600 kg'dan 22.680 Frank olmak üzere toplam 208.680 Frank gelir elde edilmiştir. Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 148, 259, 655, 722, 754, 788; Ankara tiftik miktarı için ayrıca bkz. Cronwright Schreiner, *a.g.e.*, s. 43; Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, s. 800-801; Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie – Mineure*, (ed. Ernest Leroux), Tome Troisième, Paris 1894, s. 430-431; Cuinet, *La Turquie d'Asie IV*, s. 348.

72 Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, s. 441-442, 504, 679.

Görüş

Akademik
Bakış

289

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

elde edilmiştir. Balıkesir’de yetiştirilen Tiftik keçilerinden 1892 yılı verilerine göre elde edilen süt ve peynir yerel tüketime ayrılırken; tiftik, Bandırma ve Akçay’ın önemli ihraç ürünleri arasında yer almaktadır. Kastamonu’dan tiftik ihraç edilmekle birlikte tiftikten yıllık 73.000 Türk Lirası gelir sağlanmaktadır. İnebolu Limanı, Kastamonu ve Çankırı tiftiğinin bir kısmının ihraç limanı konumunda olup; buradan ihraç edilen tiftikten elde edilen gelir 55.000 Türk Lirası iken, Çankırı’nın tiftikten elde ettiği yıllık gelir 20.000 Türk Lirası olup; Bolu’dan yıllık ihraç edilen tiftikten elde edilen gelir 18.000 Türk Lirası’na denk gelmektedir.⁷³

Yurt dışına ham tiftik ihracatı 20. yüzyılın başlarında da yapılmakla birlikte her yıl Avrupa ve Asya’nın dokuma fabrikalarına Ankara Yöresi’nden çuvalar dolusu tiftik ihracı devam etmiştir.⁷⁴

Keçilerin Yurt Dışına Götürülmesi

Ankara Keçisi’nin tiftiği ile tiftik ipliğinden dokunan kumaşların giyim kuşam alanında kullanılması ve bu hayvana Osmanlı Devleti’nin sahip olması yanında keçinin ve tiftiğin ham olarak yurt dışına çıkarılmasının yasaklanması Avrupalıların doğrudan bu keçiye sahip olmaları yönünde ilgilerini arttırdı. Keçiyi Avrupa’ya götürüp tiftik üretimini doğrudan kendi kontrollerine almak için çeşitli girişimlerde bulundular. 16. yüzyıldan itibaren Ankara Keçisi’nin yurt dışına götürülüp yetiştirilmesi için öneriler başladı ve arkasından girişimler devam etti.⁷⁵ Evliya Çelebi tarih vermese de muhtemelen 1640 yılından önce keçiler, yurt dışına götürüldü. Bir yılda tiftiği uzayan bu keçilerden elde edilen tiftikten iplik eğirilip sof kumaş dokunmak istendiyse de dokunan kumaş, sof özelliği taşımadı.⁷⁶ Keçilerin Avrupa’ya götürüldüğü ilk ciddi girişim, 1765 yılında İspanya Hükümeti’nin bir sürü ithal etmesi ile başladı. Ardından 1787 yılında Fransa Kraliyet Tarım Derneği Başkanı Aigues, Türkiye’den ithal ettiği keçileri, yetişme ortamına benzer Alplerin alçak bölgelerine yerleştirdi. Bundan sonra olduğu muhtemel Kral 16. Louis de, bir keçi sürüsü ithal edip, Rambouillet’e yerleştirdi; ancak hem bu sürü hem de Aigues’in sürüsü devrimin ardından tükendi.⁷⁷

Ankara Keçisi ile Avrupa’daki keçilerin melezlenmesi neticesinde tiftiğinin en kaliteli tiftik kadar kullanışlı hale getirilebileceği düşüncesi yanında teorik olarak bu melezleme fikri sonucunda birkaç yüzyıl boyunca bu keçilerin,

73 Cuinet, *La Turquie d’Asie IV*, s. 199-200, 259-260, 431, 442, 459, 504, 549.

74 Horvath, *a.g.e.*, s. 34.

75 Texier, *a.g.e.*, s. 415; Cronwright Schreiner, *a.g.e.*, s. 141.

76 Frenk veled-i zinâları bu Engüri keçilerinden Frenğistân’a götürüp hayâl iplik eğirüp sûf dokumak murâd edindiler. Bi-emrillah keçiler bir senede bayağı tüğlü keçiler oldu ve dokudukları şeyleri sûf olmayup mevc vermeğe kâdir olmadılar. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 213-214.

77 Hayes, *a.g.e.*, s. 30.

Ankara Keçisi'ne dönüştürülebileceği de ileri sürüldü.⁷⁸ Ankara Keçisi'nin nadir türlerden birisi olma özelliği ile belirli bir alanın toprak ve iklim özelliğine uyumu ve tiftiğinin inceliği ile kalitesinin Ankara toprağının doğal yapısından kaynaklandığını kabul ettikleri halde Fransızlar, yetiştirme girişiminden vazgeçemediler. Fransa'da yapılacak deneme ile yetiştirme girişiminin sonucunun ortaya konulabileceği; hatta bu denemenin çok önemli sonuçlara götürebileceği düşünüldü. 18. yüzyıldaki başarısız denemelere rağmen uygun yerlerde çevre ve iklime uyumunu sağlayıp yetiştirilmesi hedeflendi. Satın alma yolu ile Fransa'ya götürülmesi gündeme getirildi. Ankara'dan alınan keçilerin Halep üzerinden Lazkiye veya Kıbrıs'a götürülüp deniz yolu ile Fransa'ya sevk edilmesi önerildi.⁷⁹

Keçilerin kararlı ve sürekli iyi bir bakımla iklime uyum sağlayabileceği ve doğallaşacağı ileri sürüldü. Ankara sakinleri, refahlarının ana kaynağı olarak gördükleri keçilerin yurt dışına çıkarılması konusuna karşı çıktıkları için onları ikna etmek güçtü. Böyle bir girişim üzerine tüccarların olumsuz bir durumla karşılaşabilecekleri endişesi ile keçinin Avrupa'ya kaçak olarak götürülmesi de gündeme getirildi.⁸⁰ Satın alınan keçilerin kıyıya indirilip, Karadeniz üzerinden Trakya'da otlağı elverişli Beşika Körfezi'ne götürülüp; buradan da uygun yerlerde dinlendirilerek Avrupa'ya ulaştırılmaları hedeflendi. 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarında fiyatı 15 ile 20 Frank'a satılan keçilerin, Ermenilerden alınabileceği dile getirildi. Bu şekilde Avrupa'ya götürülürse zira ticaret hacmi ve azalan keçi sayısının arttırılıp korunması da bir çare olarak ileri sürüldü.⁸¹

Bu öneriler devam ederken İspanya Kralı, 1830 yılında 100 baştan oluşan bir sürü ithal edip Escorial dağlarına yerleştirdiği gibi bunlar 1848 yılında hepsi beyaz 200 başa ulaştı ve iyi bir sonuç elde edildi. Tekelerin muhteşem bir tiftiği olduğu belirtilirken; keçiler, İspanya'nın orta bölgesinin iklimi, bitki örtüsü ve doğal koşullarına uyum sağladı. Aynı dönemde Huelva'da da 100 baştan oluşan bir başka Ankara Keçisi sürüsü vardı. Fransa İmparatorluk iklimlendirme Derneği de yoğun bir çaba ile 1855 yılında 92 baştan oluşan bir sürüye sahip olduğu gibi bu sürü parçalanıp, Fransa'nın farklı bölgelerine yerleştirildi. Bunların birçoğu öldü hatta sağ kalanlardan da kaliteli tiftik alınamadı. Bunun üzerine 1858 yılında tüm ayrı sürüler birleştirilip, yetiştirme ortamına uygun olduğu düşünülen Souliard'a yerleştirilince keçiler burada sağlıklı bir şekilde gelişip sayıları arttı. Tiftik kalitesi de incelik ve parlaklık açısından elverişli hale geldi; ancak 1859 yılındaki sert kış ile yağışlı ve nemli yaz, sürünün çoğalmasını engelledi. Kışın aşırı kar yağışı ile keçiler ağaçlarından çıkarılamazken; yazın aralıksız yağmurlar ile ıslanan ve nemli bir ortamda ıslak ot ile beslenen keçi-

78 Buffon, *Histoire Naturelle Quadrupedes*, Tome Septieme, A la Librairie Stereotype De P. Didot, Paris 1799, s. 182; Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor*, s. 243.

79 Corancez, *a.g.e.*, s. 404-406; Texier, *a.g.e.*, s. 421.

80 Tancoigne, *a.g.e.*, s. 20.

81 Texier, *a.g.e.*, s. 421; Tchihatcheff, *a.g.e.*, s. 696-697.

Geçisi

Akademik
Bakış

291

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

lerin birçoğu sulu ötürükten ölürken, ilaçla hastalık kontrol altına alındı. Bu hastalık sonrasında 1855 yılında 92 baştan oluşan sürüden 1862 yılına gelindiğinde 70 baş keçi kaldı.⁸²

İngilizlerin, Güney Afrika kolonisindeki Cape Town'a, Ankara Keçisi ilk defa bir sanayi geliştirme düşüncesinden ziyade uğraşı olarak 1838 yılında birkaç keçi ithal etmeleri ile başladı; ancak 1853 yılına gelindiğinde bunlardan doğan oğlaklar kötüleşip herhangi bir verim alınamadı. Bu defa İngilizler, endüstrinin tiftik talebini doğrudan karşılamak için 1856 yılında Cape Town'a 30 baş keçi ithal ettikleri gibi 1857 yılında birkaç keçi daha götürüldü. Bu tarihler tiftik ticaretinde Türk tekeline kırmak adına girilen önemli tarihler olarak değerlendirilmektedir.⁸³

Cape Town'a, Ankara Keçisi ithalatı için 1858 veya 1860 yıllarından itibaren bizzat şirketler devreye girdi. Dördüncü ithalatta 30 ile 40 baş civarında keçi satın alındı. Kastamonu havalisinden seçilen ve çoğunluğu teke, safkan bir sürüden oluşan 376 baş keçi, 1868 yılında İstanbul'dan vapur ile sevk edildi; ancak kötü hava koşulları nedeni ile yolda keçilerin çoğu öldü. Kalan 54 baş teke ile 44 baş keçi, 1868 yılı Aralık ayında Port Elizabeth'de açık arttırma ile satıldı. En büyük sevkiyat 1869 yılında yapıldı. Ankara, Beypazarı, Gerede, Çerkeş ve Kastamonu havalisinden seçilip satın alınan teke ve keçilerden oluşan 806 baş İstanbul'dan vapur ile gönderilirken; yoldaki kayıptan sonra arta kalan 720 baş keçi, Port Elizabeth'e indirildi. Kastamonu ve Çankırı havalisinden 1870 yılında satın alınıp birkaç vapura 200 ile 250 arasında paylaştırılan teke ve keçilerden oluşan 750 baş Cape Town'a sevk edildi. Yolculuk sırasında 87 baş kayıp verilirken; inişten sonra 60 baş keçi daha öldüğü gibi kalanlar koloni içerisinde satılıp dağıtıldı. Kastamonu havalisi ile Ayaş ve Beypazarı'ndan seçilip satın alınan 385 baş keçi, Eylül 1870'te İstanbul'a getirilip bunlardan 5 baş teke ve 183 baş keçi seçilerek, Ekim ayı başlarında vapura yüklenip gönderildi. Akdeniz'de şiddetli bir fırtınaya tutulup, 22 ton saman zayı olurken; 26 keçi boğulunca vapur, Bulgar çoban eşliğindeki 162 baş keçi ile Cebelitarık Limanı'na yanaştı. Yolculuk sırasında birisi çiçek hastalığından olmak üzere 39 keçi ile kuru otlarla beslenen keçiler yeterince süt vermediği için biri hariç oğlaklar da açlıktan ölünce, elde kalan 119 baş keçi, 4 baş teke ve 1 baş oğlak, Mart 1871'de Port Elizabeth'e ulaştırılıp karantinaya alındı. Kayıplardan dolayı maliyet oldukça yükseldiği gibi Port Elizabeth ve Uitenhage'de üç ay güdülen keçilerin üçte ikisi bu defa tüylerini döktü. Bir de bu tarihe kadar Cape Town'da toplanan 2.000 civarındaki Ankara Keçisi bölgede çıkan akciğer hastalığına yakalanınca, büyük bir kırim yaşanıp 125 baş keçi kaldı. Bu süreçten itibaren İstanbul'daki İngiliz Konsolos Yardımcısı Gavin Gatheral devreye girip, siparişleri topladığı gibi Ankara'dan satın aldığı 60 ile 80 baş civarında olduğu belirtilen keçiler,

82 Hayes, a.g.e., s. 30-31.

83 Schreiner, a.g.e., s. 9, 154-155.

1871 ile 1873 yılları arasında iki parça şeklinde gönderildi. Bundan sonra keçiler Ankara, Beypazarı ve Gerede'den satın alındı. Yarısi teke 40 baş 1873 yılında; çoğunluğu teke 110 baş, 1875 yılında; 120 baş, 1876 yılında; 110 baş, 1877 yılında gönderildi. Güney Afrika'da tanınmış bir Ankara Keçisi yetiştiricisi olan J. B. Evans, 1879 yılında Gavin Gatheral ile birlikte Anadolu'ya geçip, keçilerin yetiştiği yerleri dolaştıktan sonra Gerede'ye bağlı Dörtdivan'dan 23 baş teke ve 7 baş keçi satın aldı. Siparişler devam ederken Gatheral, 1880 yılında Gerede ve Beypazarı'ndan satın aldığı 128 baş teke ile 50 baş keçiyi Cape Town'a gönderilmek üzere İstanbul'a sevk etti.⁸⁴

Diest'in 1896 yılında verdiği bilgilere göre İngiliz rekabeti, Ankara'da keçinin sağladığı kazancı çok azalttı. Bir okka tiftik 1866 yılında 60 kuruşa satılırken; 1892 yılında 9 kuruşa düştüğü gibi 1896 yılında 18 kuruşa kadar yükseldi. Osmanlı Devleti bunun tehlikesini anlayıp, Ankara Keçisi ihracını yasaklamak istediysede bu defa İngiliz elçisi diplomatik yollarla buna karşı çıktı. İhracatın yeniden başlaması üzerine Türk sürü sahipleri, tiftik keçisi satmak istemediler; ancak ödenen yüksek para karşısında bu önlem de bir fayda sağlamadı. Diest, aynı tarihte Ankara'dan 2.000 baştan oluşan bir sürünün sessizce Bolu üzerinden Karadeniz kıyısına indirilerek, götürüldüğünü öğrendiğini belirtmektedir.⁸⁵

Ankara'nın tiftik ticareti alanındaki refah dönemi 1880 yılına kadar devam ederken; Ankara Keçisi'nin yetiştirilme alanı büyük ölçüde genişledi. Bu tarihte tiftik fiyatı ve temel endüstride yaşanan düşüşün nedeni hükümetin izni ile çok sayıda keçinin, Cape Town'a ihraç edilmesine bağlanmaktadır. Düşüşten rahatsız olan Türk üreticiler, aynı yıl içinde ihracı yasaklayan bir ferman çıkarılana kadar itiraz ve ısrar edince, ferman çıkarıldı; ancak Cape Town'daki tiftik üretim hacmi büyümesini sürdürdü. İhraç yasağının çıkarıldığı tarihte Güney Afrika'da Ankara Keçisi talebi durma noktasına geldi. Hatta önde gelen keçi üreticileri, 1895 yılında sürülerin istenilen kaliteye ulaştırıldığı gerekçesi ile ithalat konusunu risk olarak görmeye başladı. Bu nedenle kaliteli damızlık keçi seçmek üzere deneyimli üreticiler Türkiye'ye gönderilmedikçe, ithalatın güvenli olmayacağı kararlaştırıldı. Özellikle akciğer hastalığı endişenin en önemli nedeni olup; herhangi bir keçi ithal edildiğinde ölümcül hastalığın tekrar ortaya çıkması, üreticileri tedirgin etti. Bu düşünceler ve ihraç yasağına rağmen Gavin Gatheral, gösterdiği yoğun çaba neticesinde 1895 yılında son kez olmak üzere ithalat izni almayı başardı. Aynı yılın Ağustos ayı başlarında adamlarını Ankara Keçisi satın almaya gönderdi. Bunlar, tiftik fiyatındaki düşüşü Cape Town'a yapılan ihracata bağlayan üreticilerin ciddi bir muhalefeti ile karşılaştı. Ankara Valisi de üreticiler gibi keçilerin ihracına karşı çıktı. Hatta

84 Schreiner, *a.g.e.*, s. 190, 194-199, 202; Galanti, *a.g.e.*, s. 212-213; Ayrıca bkz. Seda Tan, "XIX. Yüzyılda Anadolu'dan Güney Afrika'ya Tiftik Keçisinin Yasal ve Kaçak Sevkiyatı", *OTAM/ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 35, Bahar 2014, s. 143-150.

85 Eyice, *a.g.m.*, s. 90.

hazırladığı bir dilekçeyi Payitaht'a arz edip, tiftik endüstrisini içinde bulunduğu bataktan kurtarmak için ihracatı yasaklamanın gerekliliğini vurguladı.⁸⁶

Vali, köylülere keçi satmamaları talimatını verirken, daha önce satılan keçilerin iade edileceğini belirttiği gibi Gatheral'in gönderdiği adamı tutuklandı. Bu defa büyükelçi devreye girince, Dâhiliye Nezareti'nden valilere acil telgraflar çekilip engelleri kaldırmaları ve Gatheral'in adamlarının ihtiyaçlarını gidermeleri için talimat verildi. Bunun üzerine Ankara ve Kastamonu havalsindeki en iyi sürülerden damızlık olarak seçilen 165 Ankara Keçisi iki ay sonra İstanbul'a getirildi. İstanbul'dan 16 Ekim 1895 tarihinde vapura yüklenen keçiler, iki Ermeni ve bir Türk çoban eşliğinde yola çıkarıldığı gibi yaşanan sert fırtınayla bir keçi ölürken kalanlar 6 Aralık'ta Port Elizabeth'e ulaştırıldığı gibi hepsi akciğer hastalığına karşı karantinaya alındı. Gavin Gatheral 6 Kasım 1896'da 33 baş teke ve 30 baş keçiyi vapura yükleyip Port Elizabeth'e indi. Keçiler iki ay karantinaya alındıktan sonra 13 Ocak 1897 tarihinde halka açık artırma ile satıldı. Böylece ilk sevkiyattan bu tarihe kadar Anadolu'dan, Cape Town'a 3.000 baştan fazla Ankara Keçisi ihraç edildi.⁸⁷

Amerika'ya ise ilk Ankara Keçisi 1848 yılında ihraç edildi. Amerikan Hükümeti özel bir görevle Dr. James B. Davis'i Türkiye'ye gönderdi. Başkan'ın nezaketini takdir eden Sultan, Ankara'dan seçilen 9 baş keçiyi Dr. Davis ile birlikte gönderdi; ancak bunlardan 2 baş teke ile 6 baş keçi olmak üzere 8'i Amerika'ya ulaştı. Bundan sonra doğrudan Amerika'ya keçi götürme süreci başladı. Şirketler aracılığı ile 1856 veya 1857'deki ikinci girişim neticesinde, 6 veya 8 civarında keçi ithal edildi. Bunun ardından 1864 yılında 40 baş keçi gönderildi; ancak bunlardan uyuz ve yara nedeni ile bir kısmı yolculukta, geri kalanlar ulaştıktan sonra ölürken; 1866 ile 1867 yıllarında 20'şer baş keçi ithal edildi. İthalat süreci devam ettiği gibi 1869 yılında götürülen 150 baş keçiden, 135 baş Amerika'ya ulaştı. Rum, A. Eutichides, 1870 yılında babasına ait Türkiye'deki sürülerden 175 baş keçiyi Amerika'ya gönderdi; ancak bunların çoğu uyuz hastalığı ve yara nedeni ile öldü. Sağlam kalanlar Kaliforniya'ya gönderilip devlet fuarında açık artırma ile satıldı. Amerika'ya 1874 yılında 3'ü safkan damızlık 9 baş keçi ithal edilirken; İngiliz bir kaptan 1875 veya 1876 yılında 2 baş damızlık keçi getirip sattı. Ayrıca John M. Harris 1876 yılında Ankara'yı ziyaret ederken, 2 baş teke ve 10 baş keçi satın alıp götürdü. Amerika'ya 1879 yılında 3 baş keçi daha ithal edilirken; bu tarihe kadar götürülen keçi sayısı 400 civarına ulaştı. Türkiye'de 1880 yılında yurt dışına keçi çıkarılması yasaklanınca, bundan sonra ithalat gerçekleşmedi.⁸⁸

Avustralya'ya, Ankara Keçisi'nin götürülme süreci Melbourne tüccarı Sechel'in, Cape Town'daki başarıyı duyması ile başladı. Bursa'dan 1856 yılın-

86 Schreiner, *a.g.e.*, s. 157, 160, 208-210.

87 Schreiner, *a.g.e.*, s. 211-212, 216.

88 Schreiner, *a.g.e.*, s. 56, 235, 238-240.

da ilk defa Avustralya'ya 7 baş keçi ithal edilirken; bunlar Victoria Zooloji ve İklimlendirme Derneği tarafından satın alınıp Melbourne'deki Royal Park'ta bulunan araziye yerleştirildi. İkinci kez 1865 yılında Bursa çevresinden seçilen 12'si safkan 95 baş keçi, İzmir Limanı'ndan vapura yüklenip, Melbourne gönderildiği gibi 2 kayıpla 1866 yılının başlarında 93 keçi kıtaya ulaştı. Bir kısmı açık artırma ile satılırken; kalanlar, Kraliyet Parkı'ndaki arazide bulunan diğer keçilerle karıştırıldı. Halktan bazı kişilerin aldığı keçiler, iyi bir şekilde yetiştirilirken, Royal Park'takilerin gelişimi zayıf kaldı. Anadolu'dan 1869 yılında Güney Avustralya'ya 10 baş safkan Ankara Keçisi daha ithal edilirken; 1871, 1872 ve 1873 yıllarında Ankara ve Kastamonu havalisinden 16 baş teke ve 168 baş keçi ithal edildi. Ayrıca Avustralya'da 1873 yılında yayınlanan Ankara Keçisi raporuna göre 40 baş teke ve 74 baş keçi bulunduğu; 1896 yılı raporuna göre de keçileri Victoria'ya sokma girişiminin başarısız olduğu kabul edildiği gibi, 100 veya 200 baş civarında keçi kaldığı tahmin edilmektedir.⁸⁹

Amerika ve Avustralya'ya götürülen keçileri yetiştirme çabaları olumsuz sonuç verirken, Fransa'da istenen verim alınamadığı gibi bunlardan kaliteli tiftik elde edilemedi. Güney Afrika'da iklim uyumu sağlanan keçiler üzerinde 1870'lerden sonra yapılan çalışmalar sonucu tiftik kalitesi Ankara kadar olmasa da 1890'da Ankara Yöresi'ndeki üretime, nitelik ve nicelik açısından yaklaşan bir ürün elde edildi. Böylece Ankara açısından bu tarihe kadar dış satımda ilk sırayı alan tiftik üretimi darbe yedikçe, miktar ve fiyat olarak dengesiz bir değer ortaya çıktı. Dünya pazarının büyümesi ve tekstil üretimindeki gelişmelerin yanı sıra, 1892'den sonra demiryolu ulaşımının gelişmesi, tiftik dış satımını bir ölçüde dengeli bir düzeye ulaştırdı.⁹⁰

Ankara Keçisi'nin yurt dışına ithalat çabaları sürerken; Texier'e göre Fransa'ya götürülmesinin sağlayacağı ekonomik yarar kadar çevreye vereceği zarar da bulunmaktadır. Çevik bir hayvan olan keçi, çukur veya tümsek demeden her yeri atlayıp geçtiği gibi ekinleri ve filizleri yediği için hem tarım alanlarına hem de ormanlara zarar vermektedir. Benzeri bir yaklaşımla Bodemeyer de bitkileri kökünden yediği ve yok ettiği gerekçesi ile Ankara Keçisi'ni zararkeç olarak görmektedir.⁹¹ Aynı düşüncede olan Diest de 1896 yılı baharında geldiği Ankara ile ilgili gözlemlerinde bir zamanlar ağaçlık ve ormanlık olan Ankara Yöresi'nin bitki örtüsü bakımından fakirleşmesinin nedenini keçilere bağlamaktadır.⁹²

89 Schreiner, *a.g.e.*, s. 248-253.

90 Cuinet, *La Turquie d'Asie I*, s. 289; Erdoğan vd., *a.g.e.* s. 105.

91 Texier, *a.g.e.*, s. 422; Hauptmann E. Von Bodemeyer, *Quer Durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh*, Druck und Verlag: Die Druck-und Verlags-Aktien Gesellschaft Vormalis Dölter, Emmendingen, Freiburg im Breisgau 1900, s. 31.

92 Eyice, *a.g.m.*, s. 90.

Sonuç

Ankara Keçisi'ni köken olarak oryantalist bakış açısı ile Batılı gezginler sorgulasalar da Türkistan Coğrafyası'ndan Türkler tarafından getirildiğini kabul etmek zorunda kaldılar. Keçinin yöreye getirilişi 11. ve 13. yüzyıllar arasına tarihlenip; özellikle Türk göçleri sürecine bağlandı. Yetiştigi ortam ile bütünleşip Ankara Keçisi adı ile bilinen bu keçi türünü Türklerin yetiştirdiği ve dünyaya tanıttığı kabul gördü.

Ankara'ya uğrayan hemen hemen her gezginin dikkatini çeken ilk hususlardan birisi Ankara Keçisi ve tiftik olup; tiftiğin rengi, şekli, uzunluğu, keçinin görünümü üzerinde sıklıkla durdular.

İklim ve bitki örtüsü ile keçinin bütünleştiği yer Ankara ve çevresi iken, buralar hem keçinin sağlıklı gelişimi ve üremesi hem de tiftik verimi açısından elverişlidir. Bu çevrede yetiştirilen keçilerden elde edilen tiftik, hem Türk topraklarında hem de dünyada yetiştirildiği alanlarla kıyaslandığı zaman bunların hiç birisi Ankara havalisinden elde edilen tiftiğin kalitesini yakalayamadı. Tiftik kalitesinin iklim ve buna bağlı yaz ve kış sıcaklığı ile bitki örtüsüne bağlı beslenme koşullarından etkilendiği anlaşılır; ancak keçilerin otlatıldığı Ankara çevresindeki açık arazide pıtrak, dikenli bitki türleri ve çalılıarın az bulunması nedeni ile bunlara tiftiğin dolaşıp yıpranmamasının da tiftik kalitesine etkisi göz ardı edilmemelidir. Ankara Yöresi dışında, Türk topraklarında, İç Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun belirli yerleri, Orta ve Batı Karadeniz Bölgesi, Marmara Havzası'nın büyük bir bölümü ile Ege Havzası'nın İç Batı Anadolu Bölümü, hatta Musul Yöresi keçinin yetiştirildiği ve tiftik elde edilen yerlerdir.

Yetiştirilme alanı genişlese de Ankara Keçisi hassas ve iklime uyumu zor bir hayvan olup; özellikle kış dönemlerinde hayvanın sağlığı açısından iyi korunması, gerekli barınma koşullarının oluşturulması, nemli ıslak ortamdan uzak tutulması ve durgun su içirilmemesi gerekmektedir. Uygun iklim koşullarında tutulmaz ise ciğerini çabuk bozmakta; hatta uyuz hastalığına yakalanıp yağır olmaktadır. İklimlendirilmesi yanında Ankara Keçisi'nin güdülmesi, yıkanması, tiftiğin kırkımı, taranması, eğirilmesi ve dokunması genellikle üreticiler tarafından bilinen ve yapılan bir husus iken; dokunup, kumaşa dönüştürülmesine ve boyanmasına kadar en önemli merkez Ankara'dır. Burada işlem basamaklarında uzmanlaşmış bir meslek erbabı olduğu gibi bütün bu üretim alanlarında icra edilen görev, halka da önemli bir gelir sağlamaktadır. Bu açıdan yöre ahalisinin geçimini keçi ve keçiye bağlı ürünlerden temin etmesi, ham tiftik ihracının yasaklanmasının temel nedenidir.

Gezginlerin çoğu keçiler ve üreticiler ile tiftiği işleyip kumaş dokuyan Türk toplumundan hayranlıkla bahsetseler de, bazıları oryantalist bir bakış açısı ile Ankara'da keçileri yetiştiren hatta tiftik işleme sektörünü elinde tutan-

Geçisi

ların Ermeniler olduğunu ileri sürüp; pazar payındaki daralmayı, tiftiğin Türk tekeline geçmesine bağlamıştır.

Tiftiğin tekstil endüstrisinde, kaliteli kumaş dokuma ve giyim kuşam alanında kullanımı yurt dışında ilgiyi oldukça arttırdı. Tiftikten mamul kaliteli sof ve şal kumaşların ipek ile kıyaslanacak kadar değerli olması, Avrupa'da talep artışında etkili oldu. Kumaş dokuma ve ihracı boyutu ile Ankara önemli bir ticari üs haline geldiği gibi sof, şal, halı ve çeşitli dokuma türleri ile çorap, atkı, eldiven gibi örgüler, her şekilde ilgi gördü. Tiftiğin peruk yapımında kullanılması da Avrupa'da ilgiyi arttırdı. Bir süre sonra dokuma kültürü bir türlü geliştirilemeyip, hep eski usulde kaldığı için yeni gelişmeler karşısında rekabet şansını kaybetti.

Tiftik işleme merkezi konumundaki Ankara, 16. yüzyıldan itibaren yabancı ülkelerin temsilcilerinin uğrak yeri ve hatta yerleşip satın alma merkezleri açtıkları ve öncelikle iplik ve kumaş satın alıp depolayarak ülkelerine doğrudan pazarladıkları bir yer oldu. Tiftik ihraç yasağı kalkınca, tiftik alıp pazarladılar. Fransız Devrimi sonrasında yaşanan kargaşa ortamı, Avrupa'da tiftik talebini olumsuz etkiledi. Fransa'nın 1798 yılında Mısır'ı işgali Türkler ile Fransızlar arasındaki ilişkileri gerince, Fransız tüccarlar Ankara'yı terk etmek zorunda kaldı. Ticaret bir süre sonra 19. yüzyıl içerisinde yeniden gelişme gösterse de tiftik ticareti İngiliz, Fransız ve Hollandalıların çekilmesi ile Osmanlı Devleti vatandaşı Rumların, hatta bir süre sonra da Ermenilerin eline geçti. Mevcut sosyo-ekonomik koşullar hem üretici hem de ticaret yapan Türkler açısından olumsuzluklara yol açarken; hem pazardan hem de imalat sektöründen Türklerin çekilmesi üzerine ortam Rumlar ve Ermeniler ile onların Batıda bağlantı kurdukları ecnebi tüccarlara kaldı. Bunlar ihracatta Batı bağlantıları ve özellikle İngilizlerle birlikte hareket ettiler. Hatta 19. yüzyılda uluslararası pazarlardaki tiftik tekeli, İngilizler tarafından ele geçirildiği gibi bunlar, Türklerden aracılar vasıtası ile aldıkları tiftiği Avrupa ülkeleri ile Amerika'ya pazarlayıp, büyük kârlar elde ettiler.

Ankara Keçisi'nin doğrudan Türklerin tekelinde bulunması, Avrupa başta olmak üzere Amerika ve Avustralya kıtalarının ilgisini her geçen gün arttırdı. 16. yüzyıldan itibaren keçiyeye sahip olmak için diplomatik girişimler başladı. İspanya ve Fransa 18. yüzyılda diplomatik yollarla bir miktar keçiyeyi ithal etti; ancak iklimle uyum ve üretim konusunda süreklilik sağlayamadılar ve kaliteli tiftik elde edemediler. 19. yüzyılda özellikle İngilizler, sömürgeleri konumundaki Güney Afrika'ya götördükleri ve ihraç engeli kalktıktan sonra ardı ardına gerçekleştirdikleri ithalat neticesine, keçilerin iklimle uyumunu sağlayıp bol miktarda tiftik elde etmeyi başardılar. Güney Afrika, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren tiftik alanında uluslararası piyasaya girip rekabete başlarken; 1895 yılında Türk üretimi ile eşit hale geldi. Bu arada Amerika ve Avustralya'da keçiyeyi ithal etti; ancak bunlar da üretim ve tiftik elde etme boyutu ile istedikleri kaliteyi yaka-

Geçisi

Akademik
Bakış

297

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

layamadılar. Güney Afrika tiftiği kalite bakımından olmasa da miktar olarak uluslararası piyasada Türk tiftik ihracatına karşı büyük bir engel olarak doğdu.

Sanayi devrimi sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler ve makinalı üretim, Ankara'da yerel koşullarda kalmış tiftik işletmelerine darbe indirirken; özellikle 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın getirdiği koşullar sonrasında ihraç ve ithal gümrüklerindeki değişiklik, yerli işletmeciler açısından dengeleri altüst etti. Ülke, yabancı malların istilasına uğrarken; yerli işletmecinin bunlar karşısında rekabet şansı kalmadı. Endüstri alanında dönüşümün sağlanamaması da önemli bir etkeni. Kapitülasyonların tek taraflı işlemesi bu endüstri dalına zarar veren bir başka husustu. Bunlara bir de keçilerin yurt dışına çıkarılması ve özellikle İngiliz sömürgesi Güney Afrika'da iklime uyumu ile sayının arttırılıp tiftik elde edilmesi ve uluslararası pazarlarda yerini alması eklenince, Türk üretici büyük zarar gördü.

Tiftik fiyatları ile yerli üretici maliyetleri arasındaki denklem, yerli işletmeler aleyhine bozuldu. İşletmeci, ürettiği kumaş maliyeti ile seri üretim karşısında rekabet şansını yitirdi. Batı'daki üretim tarzı ile yerli endüstri kuruluşlarının üretim tarzı farklıydı. El emeği, dokumayı değerli kılsa da piyasada tutunmak ve pazar anlamında eski talep kalmadı. Çünkü ham tiftiğin yurt dışına götürülüp fabrikalarda kumaşa dönüştürülmesi iş ve süreci ile Osmanlı Devleti yerli endüstri kuruluşlarının şartları eşit değildi. Bir süre sonra yerli endüstri çöküp birkaç aile işletmesi el tezgâhı dışında herhangi bir işletme kalmadı. Bu ortamda ham tiftik ihracı üzerine kurulu bir sistem ortaya çıktı. Devlet de Batı'da yaşanan gelişmeler karşısında endüstri alanında dönüşümü sağlayamadı. Tiftiğin elde edildiği yerde üretime dönük, rakiplerle rekabet edebilecek, işletmeler açmak gibi bir düşünce de yoktu. Devletin içinde bulunduğu ekonomik darboğaz gibi bir savunma mantığı bu noktada işlevsiz olup; bu bir iktisadi zihniyet dünyası idi. Devlet bürokrasisi tiftik fiyatlarında yaşanan dalgalanma ve çöküş nedeni ile 1880 yılında üreticilerin direktmesi sonucu Ankara Keçisi ihracını yasaklasa da Güney Afrika'da durum doyma noktasına ulaştığı için sonucu çok fazla etkilemedi. İyi niyetli bir girişim olarak Numune Çiftliği ve Mektebi'nin açılıp burada keçinin bakım, üreme, kaliteli tiftik elde etme, ecnebi mahsulata karşı mücadele yöntemleri öğretilse de keçi ve tiftik üretimi devam etti; ancak tiftiğe dayalı yeni usul endüstri dalı kurmaya yönelik bir düşünce ve algı oluşturulamadı. Türkler, Dünya'da, Ankara Keçisi ve tiftik üretiminin 1850 yılı itibari ile %100'üne yakın bir orana sahip iken bundan sonra giderek azalması ve üstünlüğün kaybedilmesi hatta bugün Türkiye'nin dünyadaki tiftik üretim payının %6'ya düşmüş olması, geçmişten günümüze tarım ve hayvancılık alanında izlenen politika açısından sorgulanması gereken bir husustur. Tiftik üretimi ve mamul maddeye dönüştürme anlamında gerekli yatırımın yapılamaması ve dönüşümün sağlanamaması, hayvancılık önünde duran bir engel olma özelliğini korumaktadır.

Görüş

Akademik
Bakış

298

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Üretim olmadan tüketime yönelik bir bakış açısı veya hammaddeye dayalı bir üretim tarzı ile dünyadaki ticari ve ekonomik dengeler içerisinde tutunmak mümkün değildir. Her şeye rağmen dünyada en kaliteli tiftiğin Ankara ve çevresinde üretildiği gerçeğinin hâlâ geçerliliğini koruması, bu alanda yapılacak yatırımların hem hayvancılık hem de endüstri boyutu ile ülkeye önemli bir girdi sağlayacağını göstermektedir.

Kaynaklar

- AINSWORTH, William Francis, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*, Vol. I, Harrison and Co., Printers, St. Martin's Lane, London 1842.
- BARKER, William Burckhardt, *Lares and Penates: or, Cilicia and its Governors; Being a Short Historical Account of that Province from the Earliest Times to the Present Day*, (ed. William Francis Ainsworth), London 1853.
- BELON, Pierre, *Les Observations de Plusieurs Singularitez et Choses Memorables, Trouvees en Grece, Asie, Indee, Egypte, Arabie*, Chez Hierosme de Marnef, & la veufue Guillaume Cauellat, au mont S. Hilaire, a l'enseigne du Pelican, Paris 1588.
- BODEMEYER, Hauptmann E. Von, *Quer Durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh*, Druck und Verlag: Die Druck-und Verlags-Aktien Gesellschaft Vormalis Dölter, Emmendingen, Freiburg im Breisgau 1900.
- BOZKURT, Tolga, "Seyahatnamelerde Beypazarı", *Tarihin Peşinde*, 8, 2012, s. 258-291.
- BROQUIERE, Bertrandon De La, *Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, (ed. Ch. Schefer, çev. İlhan Arda, yay. haz. Muhittin Salih Eren), Eren Yayınları, İstanbul 2000.
- BUFFON, *Histoire Naturelle Quadrupedes*, Tome Septieme, A la Librairie Stereotype De P. Didot, Paris 1799.
- BUSBECQUIUS, A. G., *Travels into Turkey: Containing the Most Accurate Account of the Turks, and Neighbouring Nations*, Printed for J. Robinson, at the Golden-Lyon in Ludgate-Street; and W. Payne, Opposite Durbam Yard in the Strand, London 1744.
- BUSBECQ, Ogier Ghislain De, *Türk Mektupları*, (ed. Emre Yalçın, çev. Derin Türkömer), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- CORANCEZ, Louis Alexandre Olivier, *Itineraire d'une Partie Peu Connue de l'Asie Mineure*, Paris 1816.
- CUINET, Vital, *La Turquie d'Asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie - Mineure*, (ed. Ernest Leroux), Tome Premier, Paris 1892.
- CUINET, Vital, *La Turquie d'Asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie - Mineure*, (ed. Ernest Leroux), Tome Deuxieme, Paris 1891.
- CUINET, Vital, *La Turquie d'Asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie - Mineure*, (ed. Ernest Leroux), Tome Troisieme, Paris 1894.
- CUINET, Vital, *La Turquie d'Asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie - Mineure*, (ed. Ernest Leroux), Tome Quatrieme, Paris 1894.
- DAVIS, E. J., *Anatolica; or, the Journal of a Visit to Some of the Ancient Ruined Cities of Caria, Phrygia, Lycia, and Pisidia*, Grant and Co., Printers, London 1874.
- DAVIS, E. J., *Anadolu XIX. Yüzyılda Karya, Frigya, Likya ve Pisidya Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*, (çev. Funda Yılmaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.
- DERNSCHWAM, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayını), Mersin 1992.
- ELOY, Aucher, *Relation de Voyages en Orient de 1830 a 1838*, (rev. M. Le. Comte Jaubert), Premiere Partie, Librairie Encyclopedique de Roret Rue Hautefeuille, Paris 1843.
- ERDOĞAN, Abdülkerim vd., *Osmanlı'da Ankara*, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayını, Ankara 2007.
- ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Görsel

Akademik
Bakış

299

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

EVLİYÂ ÇELEBİ b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evlîyâ Çelbi Seyahatnâmesi*, II. Kitap, (haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

EYİCE, Semavi, "Ankara'nın Eski Bir Resmi", *Atatürk Konferansları IV*, TTK Yayınları, Ankara 1971, s. 61-124.

FAROOHİ, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

FELLOWS, Charles, *A Journal Written During an Excursion in Asia Minor*, Printed by Richard and John E. Taylor, London 1839.

FONTANIER, V., *Voyages en Orient, Entrepris Par Ordre du Gouvernement Français de l'Annee 1821 a l'Annee 1829*, Librairie Universelle de P. Mongie Aine, Paris 1829.

GALANTİ, Avram, *Ankara Tarihi I-II*, Çağlar Yayınları, Ankara 2005.

HAMILTON, William J., *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia; with Some Account of their Antiquities and Geology*, Vol. I, John Murray, Printed by William Clowes and Sons, London 1842.

HAYES, John L., *The Angora Goat: its Origin, Culture and Products*, Press of A. A. Kingman Museum of the Boston Society of Naturel History, Boston 1868.

HAWLEY, Walter A., *Asia Minor*, Printed by William Brendon and Son LTD., New York 1918.

HORVATH, Bela, *Anadolu 1913*, (çev. Tark Demirkan, yay. haz. Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

KESKİN, Özkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi", *OTAM/Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 28, Güz 2010, s. 87-106.

KINNEIR, John Macdonald, *Journey Througe Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the Years 1813 and 1814; with Remarks on the Marches of Alexander, and Retreat of the Ten Thousand*, John Murray, London 1818.

LENNEP, Henry J. Van, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor; with Illustrations of Biblical Literature and Researches in Archeology*, Vol. II, Printed by William Clowes and Sons, London 1870.

LENNEP, Henry J. Van, *Bible Lands: Their Modern Customs and Manners Illustrative of Scripture*, Harper & Brothers Publishers Franklin Square, New York 1875.

LUCAS, Paul, *Voyage du Sieur Paul Lucas, Fait Par Ordre du Roy Dans La Grece, L'asie Mineure, La Macedoine et L'Afrique*, Tome I, Chez Nicolas Smart Imprimeur Ordinaire de Monfeigneur le Dauphin, rue Saint Jacques, au Dauphin Couronne, Paris 1712.

MIKUSCH, Dagobert Von, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam Gazi Mustafa Kemal*, C. III, (çev. Esat Nermi Erendor), Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2000.

MOTRAYE, A. De La, *Voyages du Sr. A. De La Motraye, en Europe, Asie & Afrique*, Tome Premier, Chez T. Johnson & J. Van Duren, A La Haye 1727.

OLIVIER, G. A., *Voyage Dans l'Empire Othoman, l'Egypte et la Perse*, Tome I, Chez H. Agasse, Imprimeur-Libraire, Rue Des Poitevins, Paris 1793.

OLİVIER, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, (çev. Oğuz Gökmen), Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977.

PERCY, Earl, *Highlands of Asiatic Turkey*, Printed by Ballantyne, Hanson & Co., London 1901.

PERROT, Georges, *Souvenirs D'un Voyage en Asie Mineure*, Michel Levy Freres Libraires Editeurs, Paris 1864.

POCOCKE, Richard, *A Description of the East and Some other Countries*, Vol. II, Part II, Printed for the Author, by W. Bowyer, London 1745.

POUJOLAT, M. Baptistin, *Voyage a Constantinople Dans l'Asie Mineure, en Mesopotamie, a Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Egypte*, Tome I, Societe Belge de Librairie, Bruxelles 1841.

RECLUS, Elisee, *Nouvelle Geographie Universelle La Terre et Les Hommes*, C. IX, Imprimerie A. Lahne, Paris 1884.

SCHREINER, S. C. Cronwright, *The Angora Goat*, Published under Auspices of the South African Angora Goat Breeders Association, London 1898.

- SİMEON, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Kesit Yayınları, İstanbul 2007.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- TAN, Seda, "XIX. Yüzyılda Anadolu'dan Güney Afrika'ya Tiftik Keçisinin Yasal ve Kaçak Sevkiyatı", *OTAM/Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 35, Bahar 2014, s. 137-152.
- TANCOIGNE, M., *A Narrative of a Journey into Persia, and Residence at Teheran: Containing a Descriptive Itinerary from Constantinople to the Persian Capital; also a Variety of Anecdotes*, Printed for William Wright, London 1820.
- TAVERNIER, John Baptista, *The Six Voyages of John Baptista Tavernier, a Noble Man of France Now Living, Through Turkey into Persia and the East-Indies*, Printed for R.L. and M.P., London 1678.
- TAVERNIER, Jean Baptiste, *Tavernier Seyahatnamesi*, (ed. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.
- TAYLOR, Bayard, *The Lands of the Saracens; or, Pictures of Palestine, Asia Minor, Sicily and Spain*, Printer Steepletop and Elektrotyper Carton Building, New York 1859.
- TEXIER, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (çev. Ali Suat), C. 2, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, Ankara 2002.
- TCHIHATCHEFF, P. De, *Asie Mineure Description Physique, Statistique et Archeologique*, (ed. Gide et J. Baudry), Deuxieme Partie, Imprimerie de J. Claye, Paris 1856.
- TOURNEFORT, M., *A Voyage into the Levant: Containing the Ancient and Modern State of the Island of the Archipelago; As Also of Constantinople, the Coast of the Black Sea, Armenia, Georgia, the Frontiers of Persia, and Asia Minor*, Vol. II, London 1718.
- TOURNEFORT, J., *Tournefort Seyahatnamesi*, C. II, (ed. S. Yerasimos, çev. A. Berktaş, T. Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

Extended Abstract

Western travellers who travelled through the lands of the Ottoman Empire gave detailed information while drawing the attention of Angora Goat and mohair. They investigated the goat as its origin and speculated on the possibility that it may have belonged to them with an orientalist point of view, but they accepted that it was brought by Turks from the Geography of Turkistan between the 11th and 13th centuries.

The place where the goat is integrated with the climate and vegetation is Ankara, and over time, goats started to be raised in a wide area in Turkish lands. Although the cultivation area expanded, quality mohair was obtained from around Ankara.

All the work and process related to mohair, which is converted into fabric by undergoing various processes in Ankara, are an important source of income for the local people. Therefore, the export of goats and raw mohair abroad is prohibited. Beginning from the 16th century on, foreign traders came and opened agencies in Ankara which was an important centre for mohair and finished products. They bought and marketed other products made of sof fabric and mohair, which received a lot of attention in Europe. In the 19th century, the barrier to the export of raw mohair was also removed.

The turmoil that followed the French Revolution and the occupation of Egypt by France in 1798 negatively affected the yarn and fabric trade. When relations between the French and the Turks were strained, the French merchants left Ankara, together with the Dutch merchants. Thus, when foreign and domestic Turkish merchants withdrew from the market, the trade, which redeveloped in the 19th century, fell into the hands of Greek and Armenian merchants who were citizens of the Ottoman Empire. They exported the goods they collected to Europe and England through their connections in the West.

Gazi

Akademik
Bakış

301

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

The fact that the goat is under the monopoly of the Turks and the raw material of valuable fabrics such as sof and shawl are mohair has increased the interest of Europe, America and Australia in goats day by day. Spain and France imported some goats in the 18th and 19th centuries but failed to adapt to the climate, produce and obtain quality mohair. There was no improvement in the production of goats taken to America and Australia and the quality of mohair. In the 19th century, the British, as a result of a series of successive imports of the colonies to South Africa, ensured the adaptation of goats to the climate and obtained plenty of mohair, although not as high quality as Turkish one. Thus, South African mohair, which entered the international market from the last quarter of the 19th century, caught Turkish mohair production in 1895.

Technological developments after the Industrial Revolution negatively affected mohair enterprises in Ankara that remained under local conditions. Especially as a result of the 1838 Balta Liman Treaty of Trade, the change in export and import customs upset the balance for domestic enterprises. While the country was invaded by foreign goods, domestic enterprises could not compete with them. The unilateral processing of capitulations has also seriously damaged the mohair industry. Turkish producers and businesses suffered altogether when the goats were reproduced in South Africa with the adaptation of the climate and obtaining plenty of mohair. The Ottoman Empire banned the export of Angora Goats in 1880 due to the fluctuation and collapse of the mohair market, but this did not change the result much. While Turkish producers who feed goats decreased, producers and enterprises lost their earnings, and the state lost tax revenue.

Görsel

Akademik
Bakış

302

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021